

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

*Aloys Grillmeier, S. J.: Der Logos am Kreuz, München, 1956, (σελ. 151
μετά 3 Πινάκων, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος ἐγχρωμος).*

Ὁ πατὴρ Grillmeier (ἐκ τοῦ τάγματος τῶν Ἰησουϊτῶν) εἰς τὸ ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον ἔργον του (ὁ Λόγος ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ), πραγματεύεται περὶ τῆς εἰκόνης τοῦ Ἐσταυρωμένου, ὡς συμβόλου ἀναγομένου εἰς τὴν χριστολογικὴν Συμβολικὴν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, τὴν ἀναπτυχθεῖσαν συμφῶνως πρὸς τὰς διατάξεις καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν Συνόδων, τὴν φιλολογίαν τῶν Πατέρων καὶ τὰς λειτουργικὰς πράξεις ἐν τῷ χριστιανικῷ ναῷ.

Σκοπὸς του εἶναι, ὡς γράφει ἐν τῷ Προλόγῳ του, νὰ προαγάγῃ τὴν ἀρχαιολογικὴν ἔρευναν περὶ τῆς εἰκόνης τοῦ Ἐσταυρωμένου ἀπὸ θεολογικῆς ἀπόψεως. Κατὰ τὸν συγγραφέα, ἀπὸ τοῦ εἰκονογράφου ἔλλειπει ἡ κλεις τῆς μυστικῆς ἐννοίας τοῦ μνημείου, ἥτις μόνον ὑπὸ τοῦ Θεολόγου, γνώστου τῆς Πατερικῆς φιλολογίας καὶ γενικῶς τῶν ἀρχαίων χριστιανικῶν πηγῶν, δύναται νὰ ἔλθῃ εἰς φῶς.

Τὸ θέμα του πραγματεύεται μὲ πλουσίαν χρῆσιν τῶν πηγῶν (Πατερικῆς φιλολογίας, Συνόδων κ.λ.π.) προσθέτων εἰς τὰς πηγὰς καὶ τὴν ἐπίδρασιν τῆς λειτουργίας, ὡς διεμορφώθη κυρίως ἐν τῇ Δύσει, διαιρεῖ δὲ τὸ ἔργον του εἰς τὰ ἐξῆς ἑπτὰ κεφάλαια :

1) Τὸ πρόβλημα τῆς ἀρχαίας χριστιανικῆς παραστάσεως τοῦ Ἐσταυρωμένου.

2) Ἡ Χριστιανικὴ πίστις, σύμβολον καὶ εἰκὼν.

3) Ἡ Χριστολογικὴ συμβολὴ εἰς τὴν συνειδητὴν πίστιν τοῦ ἀρχαίου χριστιανισμοῦ.

4) Ἡ Θεολογικὴ συμβολικὴ τοῦ Σταυροῦ καὶ τοῦ Ἐσταυρωμένου εἰς τὸν ἀρχαιότερον αὐτοῦ τύπον.

5) Ἡ εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ τῆς ἑλληνικῆς Θεολογίας τοῦ 4ου καὶ 5ου αἰῶνος καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ Ἐσταυρωμένου.

6) Δύο βυζαντινὰ ἐρμηνεῖαι τῆς ἀρχαίας εἰκόνης τοῦ Ἐσταυρωμένου.

7) Ὁ Κανὼν τοῦ Ραμπούλα (Rabula).

Τὸ κείμενον συνοδεύουν αἱ ἕκτενῶς περιγραφόμεναι εἰκόνες :

1) Ἡ ἐν προμετωπίδι εἰκὼν τοῦ Ἐσταυρωμένου τῆς Βασιλικῆς τῆς S. Maria Maggiore Ρώμης.

2) Ἡ μικρογραφία τοῦ Ἐσταυρωμένου ἐκ τοῦ Κώδικος Rabula Φλωρεντίας τοῦ ἔτους 586.

3) Ἡ Σταύρωσις ἐπὶ τοῦ κιβωτιδίου τῆς Capella Sancta Sanctorum (νῦν εἰς Βατικανόν, 6ου αἰῶνος).

4) Ἐπίτιτλα τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου τοῦ Codex aureus τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Μονάχου τοῦ ἔτους 870.

5) Μικρογραφία τοῦ Ἐσταυρωμένου τοῦ Codex Brev. 98 τοῦ 11ου αἰῶνος.

Ἐκ τῆς σελίδος 123·130 παραθέτει χρήσιμον Κατάλογον τῶν εἰκόνων τοῦ Ἐσταυρωμένου εἰς τὰ μνημεῖα, διαιρῶν αὐτά:

Α') Τὴν Σταύρωσιν ὡς σύμβολον κατὰ τὸν ρεαλιστικὸν τύπον τῆς μικρογραφίας τοῦ Κώδικος τοῦ Ραμπούλα ὡς καὶ τοὺς δημοσιεύσαντας αὐτὰ συγγραφεῖς γενικῶς: εἰς ἔλεφαντοστᾶ, εἰς μικρογραφίας χειρογράφων, μετὰ τὸν Χριστὸν ἔχοντα κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνοικτοὺς ὀφθαλμοὺς.

Καὶ Β') τὸν σπουδαιότερον τύπον μετὰ κλειστοὺς ὀφθαλμοὺς, κεκλιμένην κεφαλὴν καὶ φωτιστέφανον, ὡς καὶ τὴν χρονολογίαν τῆς ἀρχαιότερας εἰκόνης τοῦ Ἐσταυρωμένου.

Ὁ συγγραφεὺς, γνώστης τῆς ἀρχαίας καὶ μεσαιωνικῆς εἰκονογραφίας τῆς Δυτικῆς τέχνης, ἀρκεῖται εἰς αὐτὴν χωρὶς νὰ συμπεριλάβῃ καὶ τὴν μνημειώδη βυζαντινὴν Τέχνην τῆς Ἀνατολῆς, καίτοι ἀπὸ τῆς σελ. 101 κ. ἔ. ὀμιλεῖ περὶ τῆς Βυζαντινῆς Θεολογίας.

Ἡ γνώμη του ὅτι ὁ Θεολόγος μόνον ἔχει τὴν κλεῖδα τῆς ἐρμηνείας ἐνὸς μνημείου ἀληθεύει κατὰ τοῦτο, ὅτι ἡ Θεολογία τοῦ παρέχει τὰ μέσα τῆς ἐρμηνείας, δὲν εἶναι ὅμως ὀρθὸν νὰ νομισθῇ ὅτι καὶ ὁ καλλιτέχνης δὲν κατανοεῖ τὸ παριστάμενον, διότι αὐτὸς δίδει μετὰ τὸν χρωματισμὸν, τὰς διαστάσεις, τὴν σύνθεσιν κ.λ.π., τὴν μορφήν τοῦ συμβόλου, βασιζόμενος εἰς ὅσα ἡ Ἐκκλησία τὸν διδάσκει, εἰς τρόπον ὥστε νὰ προβάλλῃ εἰς τοὺς πιστοὺς μετὰ τὰ μέσα τῆς τέχνης τοῦ ἐναργέστερον τὸ συμβολιζόμενον, πολλάκις δὲ πρὸ τῶν ἔργων τοῦ ζωγράφου καὶ ἡ θεολογικὴ ἐρμηνεία ὑπολείπεται. Ὁ Μ. Βασίλειος εἰς ὀμιλίαν του εἰς τὸν μάρτυρα Βαρλαάμ προβάλλει εἰς τοὺς πιστοὺς τὴν ἐν τῷ Μαρτυρίῳ του εἰκόνα καὶ ἀποτεινόμενος εἰς τοὺς ζωγραφισάντας αὐτὴν λέγει: « Ἀνάστητέ μοι νῦν, ὦ λαμπροὶ τῶν ἀθλητικῶν κατορθωμάτων ζωγράφοι, τὴν ὑπὸ στρατηγοῦ κολοβωθεῖσαν εἰκόνα ταῖς ὑμετέραις μεγαλύνετε τέχναις. Ἄμαυρότερον παρ' ἐμοῦ τὸν στεφανίτην γραφέντα, τοῖς τῆς ὑμετέρας σοφίας περιελάμψατε χρώμασιν. Ἀπέλθω τῇ τῶν ἀριστευμάτων τοῦ μάρτυρος παρ' ὑμῶν νενικημένος γραφεῖ, χαίρω τὴν τοιαύτην τῆς ὑμετέρας σοφίας σήμερον νίκην ἠττώμενος κ.λ.π.» (Migne P. G. 31, σελ. 489). Οὕτως ἐξελάμβανον καὶ ἐτίμων οἱ Πατέρες τὴν Τέχνην.

Ἀνεξαρκήτως τῶν ἀνωτέρω παρατηρουμένων, τὸ ἔργον τοῦ π. Grillmeier εἶναι ἀξιολογώτατον καὶ ἀξιον συστάσεως διὰ τὸν Θεολόγον.

Millar Burrows, The Dead Sea Scrolls. With Translations by the Autor. The Viking Press. New York. 1956. Σελ. XVI + 435.

Συγγραφεὺς τοῦ λίαν ἐνδιαφέροντος τούτου ἔργου τυγχάνει ὁ ἐν τῷ πα-
νεπιστημίῳ τοῦ Yale καθηγητῆς τῆς Βιβλικῆς Θεολογίας καὶ διευθυντῆς τοῦ
αὐτόθι τμήματος τῶν ἀνατολικῶν γλωσσῶν καὶ γραμματειῶν κ. M. Bur-
rows. Τὸ δὲ ἀντικείμενον αὐτοῦ εἶναι τὰ πρόσφατα καὶ πολύκροτα παρὰ
τὴν Νεκρὰν Θάλασσαν εὐρήματα τοῦ Khirbet Qumran. Τὸ εὐμέγεθες βι-
βλίον διαιρεῖται εἰς ἕξ μέρη. Ἐν τῷ α' μέρει ἐξετάζονται τὰ εὐρήματα κατὰ
χρονολογικὴν σειρὰν μέχρι τοῦ ἔτους 1955 καὶ αἱ περίξ αὐτῶν διεξαχθεῖσαι
ζωηρόταται συζητήσεις μετὰ τοῦ σχετικοῦ θορύβου (σελ. 3-69). Ἐν τῷ β'
μέρει ὁ λόγος εἶναι περὶ τῆς χρονολογίας τῶν χειρογράφων ἐπὶ τῇ βάσει
ἀρχαιολογικῶν, παλαιογραφικῶν καὶ γλωσσικῶν κριτηρίων (σ. 73-119). Ἐν
τῷ γ' μέρει ὁ σ. ἀσχολεῖται περὶ τὸ ζήτημα τῆς χρονολογίας τῆς συγγραφῆς
τῶν βιβλίων (σ. 123-223). Ἐν τῷ δ' μέρει (σ. 227-298) πραγματεύεται περὶ
τῆς θρησκευτικῆς κοινότητος τοῦ Qumran (καταγωγή, ἱστορία, διοργάνω-
σις, πίστις, ταυτότης). Ἐν τῷ ε' μέρει ἐξετάζεται τὸ ζήτημα περὶ τῆς σπου-
δαιότητος τῶν ἐν λόγῳ εὐρημάτων διὰ τὴν κριτικὴν τοῦ κειμένου, τὴν ἱστο-
ρικὴν Γραμματικὴν καὶ τὴν παλαιογραφίαν, ὡς καὶ διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ τε
Ἰουδαϊσμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ (σ. 301-345). Ἐν δὲ τῷ ζ' μέρει πα-
ρατίθενται ἐν ἀγγλικῇ μεταφράσει τὸ βιβλίον τῆς Δαμασκοῦ, τὸ ὑπόμνημα
εἰς τὸν Ἀββακούμ, τὸ Ἐγχειρίδιον τῆς πειθαρχίας, ὡς καὶ ἐκλογαὶ ἐκ τῶν
εὐχαριστηρίων ψαλμῶν (σ. 349-418). Ἐπακολουθεῖ πλουσιωτάτη βιβλιογρα-
φία (σ. 419-435).

Ὡς θὰ ἔχη, ἀκόμη καὶ ἐκ τοῦ ἡμερησίου τύπου, ἀκούσει ὁ ἀναγνώστης
τῶν γραμμῶν τοῦ παρόντος συντόμου βιβλιογραφικοῦ σημειώματος καὶ ὡς
εἶναι συμφανές, ἡ μεγίστη σπουδαιότης τῶν ἐν λόγῳ εὐρημάτων ἔγκειται ἐν
τῇ συμβολῇ αὐτῶν εἰς τὴν μεγίστην διαφώτισιν τῆς ἱστορίας τοῦ Ἰουδαϊ-
σμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, περὶ ὃ ζήτημα ἀρκούντως ἀσχολεῖται ὁ συγγρα-
φεὺς τοῦ παρόντος ἔργου. Καίτοι ἀκόμη ἡ σχετικὴ ἔρευνα ἔξακολουθεῖ συν-
τόμως καὶ ἡ συναγωγή ὀριστικῶν συμπερασμάτων ἐλέγχεται πρόωρος, δεδο-
μένης τῆς ἀβεβαιότητος τῆς χρονολογίας τῶν τε χειρογράφων καὶ τῶν περιε-
χομένων βιβλίων καὶ τῆς προελεύσεως αὐτῶν, ἡ γνώμη τοῦ συγγραφέως εἶναι
α) ὅτι τὰ εὐρήματα ταῦτα ἔχουσι μείζονα σπουδαιότητα διὰ τὴν κριτικὴν
τοῦ κειμένου τῆς Π. Διαθήκης ἢ διὰ τὴν ἐρμηνείαν καὶ τὴν θεολογίαν αὐτῆς,
β) ὅτι τὰ ἐν τισι τῶν εὐρημάτων τούτων μνημονεύόμενα διδάγματα καὶ ἔθιμα
πλουτίζουν τὴν γνῶσιν τοῦ συγχρόνου τῷ Κυρίῳ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ γ) ὅτι
ἡ τοιαύτη διαφώτισις τοῦ ἐν λόγῳ Ἰουδαϊσμοῦ διευκολύνει τὴν κατανόησιν
τῆς Κ. Διαθήκης, ἀλλ' ἢ τε ἐν τοῖς εὐρήμασι τούτοις ἐμφαινομένη πίστις,
ἢ τε μοναστικὴ διοργάνωσις καὶ ἡ λατρεία συγκρινομένη πρὸς τὴν τῆς πρῶ-

της Ἐκκλησίας ἐμφανίζει μᾶλλον σοβαρὰς ἀντιθέσεις ἢ ὁμοιότητα. Ὅσον ἀφορᾷ, εἰς τὴν χρονολογίαν τῶν χειρογράφων ὁ κ. Β. φρονεῖ ὅτι κατάγονται ἅπαντα ἐκ τῆς πρὸ τοῦ 70 μ.Χ. ἐποχῆς· τὰ παλαιότατα τῶν βιβλικῶν ἀποσπασμάτων εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναχθῶσι μέχρι τοῦ γ' αἰῶνος π.Χ., ἀλλὰ πιθανῶς εἶναι κατὰ ἓνα αἰῶνα ἢ καὶ περισσότερον νεώτερα· τὸ περίφημον χειρόγραφον τοῦ Ἡσαίου προέρχεται πιθανῶς ἐκ τῆς ἐποχῆς μικρὸν πρὸ τοῦ 100 π.Χ.· πιθανῶς δ' ἐκ τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ α' αἰῶνος π.Χ. κατάγεται τὸ χειρόγραφον τοῦ ὑπομνήματος εἰς τὸν Ἀββακούμ, ἐνῶ τὸ χειρόγραφον τοῦ Λάμεχ, τοῦ Πολέμου, τῶν εὐχαριστηρίων ψαλμῶν καὶ τοῦ Ἡσαίου τοῦ Ἑβρ. Πανεπιστημίου κατάγονται πιθανώτατα ἐκ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ α' αἰῶνος μ. Χ.

Τὸ ἔργον τοῦ κ. Β., ἐφωδιασμένον καὶ δι' ἐνδιαφερουσῶν σχετικῶν εἰκόνων καὶ δι' ἀγγλικῆς μεταφράσεως τῶν κυριωτέρων ἔργων καὶ συντεταγμένον κατὰ τρόπον λίαν εὐληπτον καὶ ἐπαγωγόν, ἀλλ' ὃν καρπὸς πολλῶν μελετῶν καὶ παρακολουθήσεως συντόνου τῆς σχετικῆς ἐρεύνης καὶ συζητήσεως, ἀναγιγνώσκεται ἀπλήστως, ὅθεν ἐξηγεῖται καὶ ἡ ἐντὸς διαστήματος μικροτέρου τῶν δύο ἐτῶν ἐμφάνισις αὐτοῦ εἰς ὀγδόην ἔκδοσιν.

Π. Ι. ΜΗΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Dom Jacques Dupont, Le nom d'Apôtres a-t-il été donné aux douze par Jesus?
E. Nauwelaerts. Louvain. 1956, σελ. 47.

Ὁ συγγραφεὺς τοῦ παρόντος μελετήματος ἐξετάζει μεθ' ἱκανῆς ἐπιμελείας καὶ ἀντικειμενικότητος τὸ ζήτημα ἂν ἡ προσωνυμία «ἀπόστολος» ἀποτελεῖ μετάφρασιν τῆς ἀντιστοίχου ἀραμαϊκῆς λέξεως *cheliha*, χρησιμοποιοηθεῖσιν ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου πρὸς δῆλωσιν τῶν δώδεκα μαθητῶν του, ἢ γινώμην δέχεται ἐκ τῶν συγχρόνων ὁ Rengstorf κ. ἄ., ἢ ἂν εἶναι δημιούργημα τῆς πρώτης Ἐκκλησίας, ὡς ὑποστηρίζει ὁ Batiffol, ὁ Cerfaux κ. ἄ., καὶ καταλήγει μετ' ἐπισταμένην ἐξέτασιν τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Ἀπ. Παύλου καὶ τῶν συνοπτικῶν Μάρκου καὶ Ματθαίου εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἤδη ἀπὸ τῆς πρώτης φάσεως τῆς ἐν Γαλιλαίᾳ δασείας του «ἀπέστειλε» τοὺς δώδεκα εἰς τὸ κήρυγμα καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ τοὺς ἐθεώρησεν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ὡς «*chelihin*», δηλ. ὡς ἀπεσταλμένους του, παρὰ ταῦτα ὅμως τὰ εὐαγγελικὰ κείμενα δὲν δικαιολογοῦσι τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἀπένειμε ἤδη κατὰ τὸν ἐπίγειον βίον του τὸν τίτλον «ἀπόστολοι» εἰς τοὺς δώδεκα ὡς ἰδιάζουσιν αὐτοῖς προσωνυμίαν, τοῦναντίον δὲ ἡ ἐν τῇ πρώτῃ Ἐκκλησίᾳ μὴ ἀποκλειστικὴ χρῆσις τοῦ τίτλου τούτου εἰς τοὺς δώδεκα, ὡς καὶ ὁ συνδυασμὸς αὐτοῦ πρὸς τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου, ἀποτρέπει ἀπὸ τῆς ἀποδοχῆς τῆς γνώμης ταύτης.

Novum Testamentum Graece cum apparato critico curavit Eb. Nestle, novis curis elaboravit Erwin Nestle, adjuvante Kurt Aland. Editio vicesima secunda, Stuttgart, Privilegierte Württemberg. Bibelanstalt, 1956.

Πρόκειται περὶ τῆς οἰονεὶ κλασσικῆς ἀποβάσεως ἐγχειριδίου ἐκδόσεως τῆς Κ. Διαθήκης, ἣτις δημοσιευθεῖσα τὸ πρῶτον διὰ τῶν ἐνδελεχῶν πόνων τοῦ Eb. Nestle, ἐν ἔτει 1898, συνεχίζεται μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ (1913), διαρκῶς τελειοποιουμένη ὑπὸ τοῦ ἀξιόλου υἱοῦ του Erwin Nestle καὶ ἐκδίδεται νῦν εἰς κβ' ἐκδοσιν ὑπ' αὐτοῦ τῇ συμπράξει διὰ πρώτην φορὰν τοῦ ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις τοῦ Βερολίνου καὶ τῆς Χάγης καθηγητοῦ κ. Κ. Aland, ὅστις συνεχίζει καρποφόρως τὰς ἐπὶ τοῦ κειμένου τῆς Κ. Διαθήκης ἐργασίας τοῦ Gregory, τοῦ von Soden καὶ τοῦ Dobschütz καὶ τοῦ ὁποίου τὸ πόρισμα τῶν σχετικῶν ἐργασιῶν ἐβιβλιογραφήσαμεν πρὸ δύο ἐτῶν ἀπὸ τῶν στηλῶν τούτων. Προτάσσονται προλεγόμενα τοῦ κ. E. Nestle γερμανιστί, λατινιστί, ἀγγλιστί καὶ νορβηγιστί περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἐκδόσεως ταύτης, περὶ τῶν κυριωτέρων μαρτύρων τῆς παραδόσεως τοῦ κειμένου, περὶ τῶν κυριωτέρων ἐκδόσεων, περὶ τῶν χρησιμοποιουμένων ἐν τῇ ἐκδόσει ταύτῃ σημείων, συντηρήσεων, ποικίλων παραπομπῶν κλπ., μνημονεύεται δέ, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ ἡ εἰς τὴν ἐκδοσιν ταύτην συμβολὴ τοῦ κ. Aland, στηριζομένη εἰς τὰ πορίσματα τῆς ὑπὸ αὐτοῦ νέας ἀντιβολῆς διαφόρων χειρογράφων. Ἐπακολουθεῖ ἡ παράθεσις τοῦ κειμένου μετὰ τῶν σχετικῶν κριτικῶν ὑποσημειώσεων, ἀνατεθεωρημένων ἐν τισὶ καὶ πλουσιωτέρων τῶν προηγουμένων ἐκδόσεων, καὶ ἡ ἐκδοσις αὕτη κατακλείεται διὰ τῆς παραθέσεως τῶν ἐν τῇ Κ. Δ. χρησιμοποιουμένων ἐκ τῆς Π. Δ. χωρίων, ὡς καὶ τριῶν γεωγραφικῶν χαρτῶν. Εὐχῆς ἔργον θὰ εἶναι εἰς τὰς μελλούσας ἐκδόσεις νὰ καταβληθῇ φροντὶς ὅπως ἀξιωθῇ μείζονος προσοχῆς τὸ βυζαντινὸν κείμενον. "Ἄν μὴ ἀπατώμεθα, ὁ κ. Aland δὲν ἀπαξιοῖ προσοχῆς τὰ μικρογράμματα χειρόγραφα καὶ τὰ lectionaria." Ἄς ἐλπίσωμεν ὅτι δὲν θὰ βραδύνῃ σὺν τῇ κριτικῇ χρησιμοποίησιν τοῦ σχετικοῦ ὕλικου τῶν πατέρων καὶ μάλιστα τοῦ Χρυσόστομου καὶ τοῦ Θεοδορήτου καὶ ἡ ἀξιοποίησις αὐτοῦ ἐν τῇ κριτικῇ τοῦ κειμένου.

Π. Ι. Μ.

Edward Duff S. J., The social Thought of the World Council of Churches. Longmans, Green and Co, London 1956. (Σελ. XII + 339).

Ὁ ῥωμαιοκαθολικὸς (Ἰησοῦντης) συγγραφεὺς τοῦ παρόντος λίαν ἐνδιαφέροντος ἔργου σκοπὸν προτίθεται νὰ παράσχῃ κριτικὴν ἐπισκόπησιν τῶν κοινωνικῶν ἰδεῶν καὶ τῆς ἐναντι τῶν κοινωνικῶν καὶ διεθνῶν ζητημάτων στάσεως τοῦ «Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν» καὶ τῆς οἰκουμένης κινήσεως ἐν γένει. Ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ἐπισκεφθεὶς τὰ τε ἐν Γενεύῃ γραφεῖα τοῦ «Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν» καὶ τὸ ἐν Bossey

«Οἰκουμενικὸν Ἰνστιτούτον» παρηκολούθησεν ἐκ τοῦ σύγγεγυς τὴν τελομένην ἐκεῖ ἐργασίαν, ἐμελέτησε τὰ σχετικὰ ἀρχεῖα καὶ συνεβουλευθῆ προσωπικῶς τὸν Γενικὸν Γραμματέα τοῦ Π. Σ. Ἑ. κ. Visser 't Hooft καὶ τοὺς συνεργάτας αὐτοῦ, ἰδίᾳ τὸν Γραμματέα τοῦ «Κοινωνικοῦ Τμήματος» αὐτοῦ κ. P. Abrecht, ἐπὶ δὲ τούτοις ἐπεκαλέσθη καὶ τὰς σχετικὰς γνώμας τῶν διαφόρων καθηγητῶν τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς, μὴ ἔξαιρουμένης μὴδὲ τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἀναφέρει ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ βιβλίου (σ. V). Τὸ βιβλίον τοῦτο ἀποτελεῖται, ἐκτὸς τῆς εἰσαγωγῆς, ἐκ πέντε κεφαλαίων καὶ ἑνὸς παραρτήματος. Ἐν τῇ ἔκτενεί εἰσαγωγῇ ἐκθέτει τὸ σχέδιον τοῦ βιβλίου καὶ τὰ τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ ὅλκου αὐτοῦ (σ. 1-16), ὑποδηλοῖ δὲ καὶ τὰ ὠθήσαντα αὐτὸν εἰς τὸ παρὸν ἐγχείρημα ἐλατήρια. Ἐν τῷ I κεφαλαίῳ (σ. 17-61) πραγματεύεται περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ «Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν» (καταγωγή τῆς οἰκουμενικῆς ἰδέας, κινήσεις Ζωῆς καὶ Ἔργασίας, διαμόρφωσις τοῦ Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν ἐν Amsterdam, ἐνδιάμεσος μεταξὺ Amsterdam καὶ Evanston ἐργασία, Συνέδριον Evanston). Ἐν τῷ II κεφ. (σ. 62-89) ἐξετάζει τὰ τῆς φύσεως καὶ τοῦ κύρους τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν (ἀρνητικαὶ καὶ θετικαὶ ἐκδηλώσεις, ἐπιφυλάξεις ὀρθοδόξων κλπ.). Ἐν τῷ III κεφ. (σ. 90-158) ἀσχολεῖται περὶ τὴν κοινωνικὴν φιλοσοφίαν τοῦ Π. Σ. Ἑ. (πηγαὶ τῆς κοινωνιολογικῆς κριτικῆς, ρίζαι τοῦ νόμου καὶ τῆς δικαιοσύνης, κοινωνικὰ προβλήματα, συμβολὴ τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἐσχατολογία καὶ ἠθικὴ, προσωπικότητες καὶ βασικαὶ ἀρχαὶ οἰκουμενικῆς κοινωνικῆς φιλοσοφίας). Ἐν τῷ IV κεφ. (σ. 159-287) ἐκτίθεται ἡ κοινωνικὴ πολιτικὴ τοῦ Π. Σ. Ἑ. (κοινωνικαὶ ἀνωμαλίαι, οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ ὀργάνωσις τῆς κοινωνίας, ἡ ὑπεύθυνος κοινωνία, κομμουνισμὸς καὶ κεφαλαιοκρατία, χριστιανικὴ ἐπίδρασις ἐπὶ τὴν κοινωνίαν, διεθνῆς τάξις). Ἐν τῷ V κεφ. (σ. 288-308) διατυπῶνται τὰ συμπεράσματα τῆς ὅλης κριτικῆς ἐπισκοπήσεως. Τέλος ἐν παραρτήματι ἀντιδιαστέλλεται ἡ καθολικὴ ἀπὸ τῆς προτεσταντικῆς ἀντιμετώπισεως τῶν κοινωνικῶν ζητημάτων (σ. 309-320) καὶ ἐπακολουθοῦσιν ἔκτενῆς βιβλιογραφία καὶ πίναξ ὀνομάτων καὶ πραγμάτων.

Καὶ ἐκ τῆς βραχυτάτης ταύτης ἐπισκοπίσεως τοῦ περιεχομένου τοῦ βιβλίου τούτου ἐμφαίνεται ἡ σπουδαιότης αὐτοῦ, μοναδικοῦ, ἂν μὴ ἀπατώμεθα, εἰς τὸ εἶδός του. Καθιστᾷ δὲ τὴν ἔκθεσιν ταύτην μᾶλλον ἐνδιαφέρουσαν ἀφ' ἑνὸς ἢ ἰδιότης τοῦ συγγραφέως, ἀνήκοντος εἰς τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν Ἐκκλησίαν καὶ δὴ καὶ εἰς τὸ τάγμα τῶν Ἰησουϊτῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἰδιαιτέρα ἐνασχόλησις του περὶ τὴν συμβολὴν καὶ τὴν καθ' ὅλου στάσιν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐναντι τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως. Ὀρθῶς ἀντελήφθη ὁ σ. ὅτι τὸ αἷτημα τῆς διασαφήσεως τῆς ἐννοίας τοῦ μέλους τοῦ Π. Σ. Ἑ. διετυπώθη τὸ πρῶτον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος, δοθείσης οὕτως ἀφορμῆς εἰς τὴν καλυτέραν διευκρίνησιν τοῦ πράγματος ἐν Τορόντῳ.

Ἐπίσης ὀρθῶς παρατήρησεν, ὅτι ἐν τῷ ὀρθοδόξῳ κόσμῳ ἐξαίρεται κυρίως ὁ πρακτικὸς σκοπὸς τοῦ Π.Σ.Ε., ὅστις εἶναι ἡ συνεργασία τῶν ἐκκλησιῶν ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν ζητημάτων, ἐξ οὗ γεγονότος τεκμηριοῦται τὸ κοινωνικὸν διαφέρον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὅπερ παραγνωρίζει ὁ κ. Duff. Ἐξ ἄλλου εὐλόγως ὑπογραμμίζει οὗτος τὴν καθ' ὅλου ἀντίδρασιν τῶν ὀρθοδόξων πρὸ τοῦ Evanston καὶ ἐν αὐτῷ, ἀντίδρασιν τείνουσαν εἰς τὴν ἐκκαθάρισιν τῆς θέσεως τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐν τῷ Π.Σ.Ε. Προκειμένου περὶ τῆς κοινωνικῆς φιλοσοφίας τοῦ Π. Σ. Ε., εὐλόγως παρατηρεῖ τὴν ἔλλειψιν σαφῶν γραμμῶν τοιαύτης φιλοσοφίας καὶ εὐλογον δίδει ἐξήγησιν τῆς ἔλλειψεως ταύτης, ὀφειλομένης μάλιστα εἰς τὴν ἔλλειψιν ἐνότητος ὡς πρὸς τὰς ἠθικὰς ἀντιλήψεις τῶν συμμετεχουσῶν Ἐκκλησιῶν. Ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἀξία εἶναι προφανῶς ἡ § τοῦ III κεφ., ἐνθα ἐξετάζεται ἡ ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου συμβολὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας (σελ. 128-134), τὴν ὁποίαν συμβολὴν εὗρισκει πενιχρὰν λόγῳ τοῦ ὅτι ἡ Ἐκκλησία αὕτη δὲν ἠσχολήθη συστηματικῶς καὶ σοβαρῶς περὶ τὰ κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ ζητήματα. Ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 2 σημ. τῆς σελ. 128, ἐνθα μνημονεύει τῆς σχετικῆς γνώμης τοῦ ὑποφαινομένου τῆς διατυπωθείσης ἐν τῷ ὑπὸ τὸν τίτλον «The Biblical Authority for the Church's social and political Message Today» συμποσιακῷ τόμῳ, εὐστόχως ἀντελήφθη, ὅτι τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν κατατάσσόμεν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς «ἠθικῆς τῶν σκοπῶν» (Ethic of Ends) ἀντιμετωπιζόντων τὰ κοινωνικὰ ζητήματα. Ἄς ἐπιτρέψῃ εἰς ἡμᾶς ὁ σ. νὰ ἀντιπαρατηρήσωμεν, ὅτι ἀδικεῖ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἀποδίδων τὴν ἐν αὐτῇ ἀπουσίαν σοβαρᾶς ἐνασχολήσεως περὶ τὰ κοινωνικὰ προβλήματα κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τὸν θεωρητικὸν κατ' ἐξοχὴν χαρακτήρα καὶ τὸ πρὸς τὸ ἐπέκεινα τοῦ κόσμου τούτου κύριον διαφέρον τῆς Ἐκκλησίας ταύτης καὶ τῆς Θεολογίας αὐτῆς. Ἐὰν ἐγνώριζε καλύτερον ὁ κ. Duff τὴν σύγχρονον θρησκευτικὴν καὶ κοινωνικὴν κίνησιν ἐν τῇ ἑλληνικῇ Ἐκκλησίᾳ, ἣν ἀναγνωρίζει ὡς τὴν δραστηριωτέραν μεταξὺ τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, δὲν παραλείπει μάλιστα νὰ μνημονεύσῃ ἐν σελ. 133, σημ. 3, τῆς ἐργασίας τοῦ «Χριστιανικοῦ Κοινωνικοῦ Κύκλου», ὡς τῆς «μόνης γνωστῆς εἰς αὐτὸν ἐν τῷ ὀρθοδόξῳ κόσμῳ ὀργανωμένης ἐξετάσεως τῶν κοινωνικῶν ζητημάτων», ἀσφαλῶς ἔτι εὐμενεστέραν θὰ ἐξέφερε περὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας γνώμην. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν παρατήρησιν τοῦ κ. Duff, ὅτι ὁ προεξαγγελθεὶς «Ὁρθόδοξος Τόμος» δὲν συνεπληρώθη εἰσέτι, ἄς ἐπιτραπῇ ἡμῖν πάλιν νὰ ἀντιπαρατηρήσωμεν, ὅτι τοῦτο δὲν ὀφείλεται εἰς ἀδράνειαν τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας, ἀλλ' εἰς τὴν ἀναβλητικότητα τοῦ ἀναλαβόντος τὴν δημοσίευσιν τοῦ τόμου τούτου Γραφείου τῆς Γενεῆς. Ἄς δ' ἐλπίσωμεν ὅτι θὰ ἀναλάβῃ τὸ ἔργον τοῦτο ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ περιοδικοῦ «Θεολογία». Ἐξ ἄλλου εὗρισκομεν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ

ἦττον ὀρθὰς τὰς παρατηρήσεις τοῦ σ. περὶ διαφορᾶς ἀντιλήψεων ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν ζητημάτων μεταξύ Ἀμερικανῶν καὶ Εὐρωπαϊῶν συμμετεχόντων τῶν οἰκουμενικῶν κινήσεων, ὡς καὶ περὶ ἀοριστίας τῶν ληφθεισῶν σχετικῶν ἀποφάσεων ἐν Amsterdam καὶ Evanston προκειμένου περὶ χαρακτηρισμοῦ τοῦ Κομμουνισμοῦ, ὡς καὶ περὶ τοῦ τρόπου τῆς συμβολῆς τῶν ἐκκλησιῶν εἰς τὴν χριστιανικωτέραν διαμόρφωσιν τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τῶν κοινωνιῶν καὶ περὶ προγράμματος κοινωνικῆς δράσεως τοῦ Π.Σ.Ε., ἣτις κατ' αὐτὸν περιορίζεται σήμερον κυρίως εἰς τὴν περίθαλψιν τῶν προσφύγων.

Παρὰ τὰς παρατηρήσεις ταύτας καὶ τὴν καθ' ὅλου κριτικὴν στάσιν τοῦ συγγραφέως ἐναντι τῆς κοινωνικῆς διδασκαλίας καὶ δράσεως τοῦ Π.Σ.Ε., στάσιν ἣτις, χωρὶς νὰ θέλῃ νὰ τὸ παραδεχθῆ ὄντως, δὲν παραμένει ὅμως ἀνεπηρέαστος ἀπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ θεολογικῶν τῶν ἀντιλήψεων, οὐχ ἦττον ὅμως ἀναγνωρίζει τὰς καὶ ἐπὶ τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου σπουδαίας ὑπηρεσίας τῆς οἰκουμενικῆς ἐν γένει κινήσεως, ὡς βλέπομεν μάλιστα ἐν σελ. 304-307.

Ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἐπιλαμβάνεται ὁ σ. τῆς εὐκαιρίας νὰ ὑποδείξῃ ἢ καὶ νὰ ἐξάρῃ τὴν σημασίαν τῆς διαφορᾶς κοινωνικῶν ἀντιλήψεων οὐ μόνον μεταξύ Εὐρωπαϊῶν καὶ Ἀμερικανῶν, ἀλλὰ καὶ μεταξύ τῶν διαφορῶν Ἐκκλησιῶν. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι καὶ ἡ ἐν παραρτήματι ἀνάλυσις τῆς σχετικῆς ἀντιδιαστολῆς μεταξύ καθολικῆς καὶ προτεσταντικῆς κοινωνικῆς σκέψεως. Καθ' ὅλου δὲ εἰπεῖν τὸ μετὰ χειρᾶς σύγγραμμα, συντεταγμένον μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας, καταφαينوμένης καὶ ἐν τῇ ἀγαστῇ ἐνημερότητι τοῦ σ. περὶ τὰ ἐξεταζόμενα ζητήματα, ἀποτελεῖ ἀξιόλογον βοήθημα εἰς τὴν μελέτην τῆς συγχρόνου χριστιανικῆς κοινωνικῆς κινήσεως, βοήθημα ὅπερ πρέπει νὰ τύχῃ πάσης προσοχῆς ὄχι μόνον ἐκ μέρους τῶν ὀρθοδόξων θεολόγων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐλλήνων οἰκονομολόγων καὶ κοινωνιολόγων.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

N. Monzel, Was ist Christliche Gesellschaftslehre? München 1956, σελ. 22.

Πρόκειται περὶ τοῦ ἐναρκτηρίου μαθήματος τοῦ τὴν νεοσύστατον ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου ἔδραν τῆς Χριστιανικῆς Κοινωνιολογίας καὶ τῆς Κοινωνιολογίας τῆς Θρησκείας καταλαβόντος καθηγητοῦ κ. Νικολάου Monzel. Ὁ κ. Monzel δικαιολογῶν τὸν ὑπὸ τινων ἀμφισβητούμενον θεολογικὸν χαρακτῆρα τοῦ μαθήματος τῆς Χριστιανικῆς Κοινωνιολογίας, ὡς ἐπιστήμης ἀσχολουμένης περὶ τὸν κοινωνικὸν βίον ἐκ τῆς ἐπόψεως τῆς ἐν Χριστῷ θείας ἀποκαλύψεως, πρὸς τοῖς ἄλλοις, συζητεῖ περὶ τῆς διατυπωθείσης ὑπὸ τοῦ διακεκριμένου καθηγητοῦ τῆς Χριστιανικῆς Κοινωνιολογίας κ. Joh. Messner γνώμης, ἣν συμεριζόνται καὶ ἄλλοι ὁμόδοξοι τοῦ θεολόγοι καὶ καθ' ἣν «ἀποκάλυψις καὶ πίστις δὲν παρέχουσιν εἰς τὸ ἐρευνῶν ἀνθρώπινον πνεῦμα νέας γνώσεις περὶ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώ-

που, εἰ μὴ μόνον ἱκανοῦσι τοῦτο νὰ βλέπη τὰ πράγματα σαφέστερον», ἄρα δὲ ὅτι καὶ ἡ Χριστιανικὴ Κοινωνιολογία δὲν εἶναι κατ' οὐσίαν ἄλλο τι εἰ μὴ διδασκαλία περὶ τοῦ φυσικοῦ δικαίου, οὕτως ὥστε ἡ συμβολὴ τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως νὰ συνίσταται δῆθεν μόνον εἰς τὴν «αὐθεντικὴν ἐρμηνείαν» καὶ ἐξασφάλισιν μεζονος βεβαιότητος περὶ τῆς γνώσεως τῆς κοινωνικῆς ἠθικῆς. Τὴν γνώμην ταύτην εὐλόγως ἀποκρούει ὁ κ. Manzel δι' ἰσχυρῶν ἐπιχειρημάτων εἰλημμένων ἐξ αὐτοῦ τοῦ περιεχομένου τῆς χριστιανικῆς κοινωνικῆς διδασκαλίας καὶ τονίζει δικαίως, ὅτι πρόκειται περὶ γνώμης ὑπενθυμιζούσης πως φυσικοκρατικὰς καὶ ὀρθολογιστικὰς ἀντιλήψεις τοῦ ἰζ' καὶ ιη' αἰῶνος ἀποκρουσθείσας ὑπὸ τῆς ῥωμαιοκαθολικῆς θεολογίας, ὡς ἐξισούσας τὰς ὑπερφυσικὰς ἀληθείας μετὰ τῆς φυσικῆς θεολογίας καὶ τῆς φιλοσοφικῆς ἠθικῆς. Ἐντεῦθεν καθίσταται σαφῆς ἡ θέσις τοῦ κ. Μ. ἔναντι τῆς θύραθεν κοινωνιολογίας, τῆς ὁποίας ἀναγνωρίζει τὸν προπαιδευτικὸν χαρακτῆρα διὰ τὴν Χριστιανικὴν Κοινωνιολογίαν, ἀλλ' ἔχεται ἀπρὶξ καὶ τοῦ ἀκραφινῶς θεολογικοῦ χαρακτῆρος τῆς νεαρᾶς ταύτης ἐπιστήμης.

Π. Ι. Μ.

Κ. Σπετσιέρη, Τὸ μάθημα τῆς κοινωνικῆς ἀγωγῆς. Περιεχόμενον καὶ μεθοδική του. Ἐν Ἀθήναις 1956, σελ. 86.

Ἡ κοινωνικὴ ἀγωγή μάλιστα τῆς νεολαίας ἐν τῷ κοινωνικῷ αἰῶνι, ἐν τῷ ὁποίῳ ζῶμεν καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοιαύτης συγχύσεως πνευματικῆς περὶ τῶν σχέσεων ἀτόμου καὶ κοινωνίας, ἀποτελεῖ αἷτημα ἐντονώτατον. Τὸ αἷτημα τοῦτο προβάλλεται καὶ ὑπὸ πάντων τῶν συγχρόνων ἡμῖν ἐλλήνων παιδαγωγῶν, μάλιστα δὲ ὑπὸ τοῦ πρυτάνεως αὐτῶν κ. Ν. Ἐξαρχοπούλου, ἀλλ' εἶναι εὐχάριστον ὅτι ἀποτελεῖ τὴν ὑπόθεσιν ἰδιαιτέρας μελέτης τοῦ καθηγητοῦ τῆς φιλοσοφίας κ. Κ. Σπετσιέρη, γνωστοῦ καὶ ἐξ ἄλλων ὄχι μόνον φιλοσοφικῶν, ἀλλὰ καὶ κοινωνιολογικῶν ἔργων, καὶ δὴ καὶ ἐκ τῆς «Φιλοσοφίας τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ» (1946) καὶ περὶ τῆς «Σχέσεως ἀτόμου καὶ κοινωνίας ὡς ρυθμιστικῆς ἀρχῆς τῆς ἀγωγῆς». Ἐν τῇ εἰ σ α γ ω γ ῆ τοῦ παρόντος μελετήματος (σ. 7 - 15) ἀποδεικνύεται δι' ἱστορικῆς ἐπισκοπήσεως καὶ διὰ τοῦ παραδείγματος τῶν ἄλλων χωρῶν ἡ ἀξία τῆς κοινωνικῆς ἀγωγῆς. Ἐν τῷ π ρ ὠ τ ῳ μέρει (σ. 16 - 57) ὁ σ. πραγματεύεται περὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ προτεινομένου διὰ τὰ σχολεῖα μαθήματος «τῆς κοινωνικῆς ἀγωγῆς», ἐν δὲ τῷ δ ε υ τ έ ρ ω (σ. 58 - 80) ὑποτυπῶνται ἡ μεθοδικὴ τοῦ μαθήματος καὶ ἐν σελ. 81 - 82 ἐκτίθεται τὸ συμπέρασμα τοῦ μελετήματος. Εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο νὰ τύχη τὸ μελέτημα τοῦτο τῆς προσήκουσας προσοχῆς ἐκ μέρους τῶν ἀρμοδίων, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἡμῶν ἀρχῶν καὶ τοῦ θεολογικοῦ ἡμῶν κόσμου, τοσοῦτο μᾶλλον καθ' ὅσον τὸ πρῶτον πτυχίον τοῦ συγγραφέως αὐτοῦ ὑπῆρξε τὸ θεολογικόν, τὸ ὁποῖον δὲν ἔλαβεν οὗτος εἰς μάτην, ἀξιοθεῖς μάλιστα καὶ τοῦ βαθμοῦ ἄριστα.

Π. Ι. Μ.

Παναγ. Στάμου, Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἐπιστολαὶ πρὸς τὴν διακόνισαν Ὀλυμπιάδα, εἰς νεοελληνικὴν ἀπόδοσιν, Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1955, σελ. 128.— Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου 47 ἐπιστολαὶ χριστιανικῆς ἀγάπης, ἐν Θεσσαλονίκῃ 1956, σελ. 40.

Ὁ συγγραφεὺς τῶν δύο τούτων πονημάτων καθηγητῆς τῶν θρησκευτικῶν μαθημάτων ἐν τῷ Γυμνασίῳ τοῦ Πολυγύρου τῆς Χαλκιδικῆς, γραμματεύσας ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν παρὰ τῷ ἀειμνήστῳ Μητροπολίτῃ Κασσανδρείας Εἰσηναίῳ, οὕτινος καὶ τὴν βιογραφίαν ἐφιλοπόνησε, παρέχει ἐνταῦθα εἰς τὸ ἑλληνικὸν κοινόν, τὸ μὴ δυνάμενον νὰ ἐννοῇ τὰ πατερικὰ κείμενα εἰς τὸ πρωτότυπον, ἀξιόλογα βοθηήματα πρὸς ἀπόλαυσιν ἐκλεκτῶν ἐπιστολῶν τοῦ μεγάλου πατρὸς. Τοῦ α' τεύχους προτάσσεται σύντομος εἰσαγωγή περὶ τοῦ ἁγίου ἀνδρὸς καὶ ἔπονται δύο κεφάλαια περὶ τῆς διακονίσσης Ὀλυμπιάδος καὶ περὶ τῶν πρὸς αὐτὴν δέκα ἐπτὰ ἐπιστολῶν τοῦ Χρυσοστόμου, αἵτινες ἐμφανίζουσι τὸ πρόβλημα τοῦ πόνου ὑπὸ χριστιανικὸν φῶς καὶ τὰς ὁποίας καὶ παραθέτει ἀκολούθως ἐν ἐλευθέρῳ, ρεούσῃ καὶ εὐλήπτῳ μεταφράσει εἰς ἀπλὴν καθαρεύουσαν, μεθ' ἱκανῶν χρησίμων ὑποσημειώσεων. Ἐν τέλει πατίθεται πίναξ θεμάτων. Καὶ τοῦ β' τεύχους τοῦ περιέχοντος δέκα ἐννέα ἐπιστολάς πεμφθείσας πρὸς χριστιανὰς γυναῖκας, συνεργάτιδας τοῦ ἱεροῦ πατρὸς ἐκ τῆς β' ἔξορίας του, ἐν αἷς ἐπιστολαῖς διαλάμπει ἡ χριστιανικὴ αὐτοῦ ἀγάπη, προτάσσεται σχετικὴ εἰσαγωγή. Καὶ αἱ ἐπιστολαὶ δ' αὗται προσφέρονται ἐνταῦθα εἰς ἐλευθέραν, ρεούσαν καὶ εὐλήπτον νεοελληνικὴν ἀπόδοσιν μετὰ χρησίμων ὑποσημειώσεων, ὡς καὶ πινάκων προσώπων καὶ τόπων καὶ γραφικῶν χωρίων. Εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο ἡ ὠραία προσπάθεια τοῦ κ. Στάμου ὄχι μόνον νὰ συνεχισθῇ ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ νὰ εὕρη καὶ ἄλλους μιμητὰς μεταξὺ τῶν συναδέλφων του.

Π. Ι. Μ.

Μητροπολίτου Σάρδεων Μαξίμου, Ἡ ἐν Μαλαμπάρ τῶν Ἰνδιῶν Συριακῆ Ἐκκλησία. Ἀνατίπωσις ἐκ τῆς «Ὁρθοδοξίας», τεύχος β' 1953. Κωνσταντινούπολις 1953 (τὸ τεύχος ἐκυκλοφορήθη τῷ 1955) σελ. 92.

Ὁ λόγιος μητροπολίτης Σάρδεων, συνεχίζων ἐπιτυχῶς τὴν παράδοσιν τοῦ ἀειμνήστου προκατόχου του Γερμανοῦ, παρέχει ἡμῖν νέον δείγμα τῆς φιλοπονίας καὶ ἱκανότητος αὐτοῦ νὰ διαπραγματεύεται θέματα ἀναγόμενα εἰς τὸ ἱστορικὸν παρελθὸν τῆς Ἀνατολῆς.

Τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ θέματος εἶναι σήμερον εὐλογον, δεδομένου ὄντος, ὅτι ἐν Ἀνατολῇ Ἐκκλησίαι, αἵτινες προῆλθον ἐκ τῶν θλιβερῶν γεγονότων τοῦ ε' αἰῶνος, ὅτε ἡ ἀντίδρασις κατὰ τὸν Βυζαντίου ἐστεγασθῆ εἰς τὸν Νεστοριανισμόν καὶ πρὸ πάντων τὸν Μονοφυσισισμόν, παρουσιάζονται νῦν μετέχουσαι τῆς Οἰκουμενικῆς κινήσεως, ἐν ἣ ἀναζητοῦσιν ἐπαφὴν πρὸς τὰς ἄλλας Ἐκκλησίας καὶ ἰδίᾳ πρὸς τὴν ἀρχαίαν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν, ἀφ' ἧς ἀπεσπάρθησαν.

Ὁρθῶς ὁ Σεβασμιώτατος παρατηρεῖ, ὅτι ὁ προσφάτως (1951) γενόμενος ἑορτασμός τῆς 1500 ἀμφιτηρίδος ἀπὸ τῆς συγκλήσεως τῆς Δ' Οἰκουμένης Συνόδου (451 ἐν Χαλκηδόνι), τῆς μεγίστης τῶν Συνόδων τῆς ἀδικαιρέτου Ἀρχαίας Καθολικῆς Ἐκκλησίας, «ἔδωκε τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὴν χριστιανικὴν σκέψιν ὄχι μόνον ν' ἀναπολήσῃ καὶ νὰ ἐκτιμῆσῃ τὴν τεραστίαν σημασίαν καὶ ἔκτασιν τοῦ ἔργου τῆς Ἀγίας ἐκείνης Συνόδου (σημ. γο. ἀπὸ Ρωμαιοκαθολικῆς πλευρᾶς ἐξεδόθη τὸ συλλογικὸν ἔργον: Das Konzil von Chalkedon, Geschi. und Gegenwart in Auftrag der Theol. Fakultät S. I. Sanct. Georgen τόμοι 3. Würzburg) ἐν τῇ πορείᾳ τῶν Ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ καὶ νὰ στραφῇ μὲ βεβαιότητα ἀδελφικὴν ἀγάπην πρὸς τὰς Ἐκκλησίας ἐκείνας, ὅσαι, ἕνεκα ἀνθρωπίνης ἀδυναμίας καὶ πλάνης, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἱστορικῶν καὶ ἐθνολογικῶν λόγων, ἀπεσπᾶσθησαν» ἀπὸ τοῦ κορμοῦ τῆς Μιάς Ἀγίας Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας ἣ εὐρέθησαν ἀκουσίως ἐντὸς τῶν αἰρέσεων χωρὶς νὰ τὰς οἰκειωθοῦν ἀπολύτως.

Ὁ σ. διαπιστώνων ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον περὶ τὰς Ἐκκλησίας ταύτας, καὶ δὴ διὰ τὴν ἀνασύνδεσιν πρὸς τὴν Ὁρθοδοξίαν, δὲν ἀπεσβέσθη παρατηρεῖ ὀρθῶς, ὅτι «εἰς τὴν πρώτην σειρὰν τοῦ διαχριστιανικοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ τῆς ὁποίας ὁμως ἡ ζωὴ καὶ ἡ Ἱστορία τυγχάνει, δυστυχῶς, παρ' ἡμῖν σχεδὸν ἄγνωστος, εἶναι καὶ ἡ ἐν Malabar τῶν Ἰνδιῶν Συριανὴ Ἐκκλησία ἢ Ἐκκλησία τῶν Χριστιανῶν τοῦ Θωμᾶ». Πράγματι δὲ ὀλίγιστα καὶ ἀσαφῆ γράφονται εἰς τὰ μεγάλα ἔργα τῆς Γεν. Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας (Kirsch: Kirchengeschichte, τόμ. IV., 1938 σ. 469. Heussi: Kompendium der Kirchengeschichte¹⁰, 1949 σ. 512), καίτοι ἐν Εὐρώπῃ καὶ εὐτυχῶς καὶ παρ' ἡμῖν* εἰδικαὶ πραγματεῖαι ἤρξαντο ἐκδιδόμεναι περὶ τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ὅθεν εἶναι λίαν εὐπρόσδεκτος ὄχι μόνον ἡ παρούσα πραγματεία, ἀλλὰ καὶ ἡ πιθανολογουμένη σκέψις ὅτι θέλει συνεχίσει τὴν μελέτην,

1. Εἶναι λίαν εὐπρόσδεκτος καὶ ἡ μικροτέρα μελέτη (σελ. 62, σχῆμα 16ον) τοῦ Ἀρχιμ. κ. Παντελεήμονος Καρανικόλα, ὑπὸ τὸν τίτλον: Οἱ Χριστιανοὶ τοῦ Μαλαμπάρ (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς «Ἐκκλησίας», ἔτος Δ' 1952). Ἡ βιβλιογραφία τοῦ Σεβασμιώτατου συμπληροῦται ἐνταῦθα δι' ἔργων ὧν ἐν μὲν τοῦ 1929 τὰ δὲ λοιπὰ 8 εἶναι τῶν ἐτῶν 1950 - 1952. Προσθετέον νῦν καὶ τὸ περὶ Κοπτῶν ἐνδιαφέρον ἔργον τοῦ Σεβ. πρ. Νευροκοπίου κ. Γεωργίου.

Συγκρίνων τις τὰς δύο ἐργασίας, καίτοι ἡ τοῦ Σεβ. Σάρδεων εἶναι πολὺ ἐκτενέστερα καὶ πληροτέρα, δύναται νὰ εἴπῃ, ὅτι συμπληροῦσιν ἀλλήλας.

Εἰς τὴν βιβλιογραφίαν προσθετέον τὸ ἔργον, τὸ ἀληθῶς κλασσικόν, τοῦ Ad. v. Harnack: Mission und Ausbreitung des Christentums in der drei ersten Jahrhunderten, Leipzig 1924⁴ σ. 698.

1. Τοῦ 1599. Ἡ Σύνοδος αὕτη ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν ἔθεσε ὑπὸ βίαν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Malabar.

2. Ὁ ὄλος χριστιανικὸς πληθυσμὸς τῶν Ἰνδιῶν, κατὰ τὸν εἰς Ἰνδίας μεταβάντα Πανος. Ἀρχιμ. κ. Καρανικόλαν, ἀνέρχεται εἰς 4.500.000, ἀποτελεῖ δὲ 2 % ἐπὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῶν χωρῶν.

παρέχων συγχρόνους πληροφορίας περὶ τῶν λοιπῶν Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν, αἵτινες ἀπομακρυνθεῖσαι ἀπὸ τῆς ἡμετέρας Καθολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀπετέλεσαν εὐκόλον ἐν πολλοῖς λείαν τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς καὶ τῶν Προτεσταντικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν ποικιλωνύμων παραφυάδων τῶν.

Τὸ ἔργον τοῦ Σεβασμιωτάτου περιλαμβάνει 9 παραγράφους, ἐν αἷς ἐξετάζονται τὰ ἐξῆς ἐνδιαφέροντα ἱστορικὰ κ. ἄ. ζητήματα :

1. Ἡ χώρα τοῦ Μαλαμπάρ· 2. Ὁ Χριστιανισμὸς ἐν Malabar· 3. Ἡ ἀπὸ τοῦ 450 μέχρι τῆς Πορτογαλικῆς κατοχῆς περίοδος· 4. Ἡ ἐν Diamber Σύνοδος¹. 5. Τὸ κίνημα τοῦ κεκλιμένου σταυροῦ· 6. Οἱ Ἰακωβίται ἐν Μαλαμπάρ· 7. Τὸ Μαρτομικὸν Σχίσμα· 8. Τὰ μετὰ τὸ Μαρτομικὸν Σχίσμα. 9. Δόγμα καὶ λατρεία παρὰ τῇ ἐν Μαλαμπάρ Ἐκκλησίᾳ.

Ἡ χώρα τοῦ Malabar ἀποτελεῖ τμήμα τῆς Δυτικῆς παραλίας τῶν Ἰνδιῶν, κείμενον μεταξὺ τῆς Βομβάης καὶ τοῦ Ἀκρωτηρίου Κομορέν, «συμπίπτει δὲ πρὸς τὸ ἀρχαῖον βασίλειον τῆς Χόρας».

Οἱ χριστιανοὶ τῆς περιοχῆς κατὰ τὴν ἐπίσημον ἀπογραφὴν τοῦ 1941 τῆς πολιτείας Travancore, ἔκτεινομένης μεταξὺ τῆς πολιτείας Cochin καὶ Comorin, καὶ ἐχούσης ἐμβαδὸν 17.411 τετρ. καὶ πληθυσμὸν 6.079.901, ἀνήρχοντο εἰς 1.963.808 (Ἰακωβίται 405 χιλ., Ρωμαιοσύροι 560 χιλ., Λατῖνοι 453, Μαρτομίται 171 χιλ., Ἀγγλικανοὶ 88 χιλ., Στρατὸς Σωτηρίας 49 χιλ., Ἦνωμ. Ἐκκλ. Νοτίου Ἰνδίας 113 χιλ., ὑπόλοιπ. 120 χιλ.)· οἱ δὲ ἐν τῇ βορειοτέρᾳ Πολιτείᾳ τοῦ Cochin, τῇ ἐχούσῃ ἐμβαδὸν 3.523 τετρ. καὶ σύνολον πληθυσμοῦ 1.422.000, ἀνήρχοντο εἰς 409.602, (Ἰακωβίται 32 χιλ., Ρωμαιοσύροι 228 χιλ., Λατῖνοι 121 χιλ., Μαρτομίται 121 χιλ., Χαλδαῖοι 8 χιλ., λοιπ. 6 χιλ., εἰς οὓς δέον νὰ προστεθῶσιν μὴ Ἰνδοὶ ἢ Ἀγγλοῖνδοὶ 9 χιλ.).

Οἱ χριστιανοὶ τῶν εἰρημένων πολιτειῶν² ὀνομαζόμενοι καὶ Συρο-Μαλαπαρίται ἢ Χριστιανοὶ τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ, διακρίνονται τῶν καθαρῶν Σύρων, τῶν κατοικούντων τὴν Συρίαν καὶ Μεσοποταμίαν, καὶ ἀπὸ τοὺς Συρομαρωνίτας τοῦ Λιβάνου.

Διὰ τὴν διαίρεσιν τῶν χριστιανῶν τῆς περιοχῆς τοῦ Πατριαρχείου Ἀντιοχείας ἰδὲ Χριστ. Παπαδοπούλου : Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας. ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, 1951.

Εἰς τὴν βραχυτάτην ταύτην βιβλιοκρισίαν δὲν δύνανται εἰ μὴ νὰ γίνουσι ὀλίγισται κριτικαὶ παρατηρήσεις.

Ὡς πρὸς τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν Ἰνδαίς ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Θωμᾶ ἦδη ὁ Harnack (Mission... σελ. 698) ἐσημείωσεν, ὅτι δὲν ἐξετάζει τὴν περὶ Ἀνδρέου παράδοσιν ὡς ἀναγομένην εἰς τοὺς μετὰ τὸν Μ. Κωνσταντῖνον χρόνους, ἐνῶ τοῦναντίον ἐρευνῶν τὰς Πράξεις τοῦ Θωμᾶ, αἱ ὁποῖαι ἀνευρέθησαν κατὰ τὸν ἰστ' αἰῶνα, ἀφοῦ ἐπέστησε τὴν προσοχὴν τῶν ἐρευνητῶν ὁ Marco Polo, παρατηρεῖ ὅτι δὲν δύναται νὰ ἀποδειχθῇ, ὅτι φθάνουν εἰς τὸν γ' αἰῶνα. «Ἀλλά, προσθέτει, ὁρθῶς, χαρακτηριστικῶς, αἱ συναξαρικαὶ διηγήσεις περὶ Θωμᾶ δεῖται νέας ἐρεῦνης».

Ἡ νέα αὐτὴ ἔρευνα δὲν δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι ἐγένετο εἰς τὴν πρόπουσαν κλίμακα, τοῦτο δ' ἰσχύει δι' ὅλα τὰ ψευδεπίγραφα, ἱκανὰ τῶν ὁποίων ἔχουσιν ἱστορικὸν πυρῆνα, περιβεβλημένον ὑπὸ πολλῶν φανταστικῶν καὶ παιδαριωδῶν, ἐνίοτε, διηγήσεων. Αἱ σχετικαὶ ἐργασίαι μνημονεύονται παρὰ τῷ Altaner (Patrologie², 1950 σελ. 56-57), ὅστις ὁμως καίτοι σημειώνει, ὅτι ἐκ τῶν ἔξευρεθέντων νομισμάτων βεβαιοῦται ἡ ἀλήθεια περὶ ὑπάρξεως τοῦ ἐν ταῖς «Πράξεσι Θωμᾶ» μνημονευομένου βασιλέως ὑπὸ τὸ ὄνομα Γκουανταφάρ (ὁ Καρανικόλας ἐνθ' ἄνωτ. σημειώνει ὑπάρχουσαν σύμπτωσιν τῆς χρονολογίας, εἰς τὸ ἔτος 52, ὡς προκύπτει καὶ ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν), ἐν τούτοις καταλήγει εἰς τὴν παρατήρησιν, ὅτι «ἡ ὅλον ἐν ἀναλαμβάνομένη προσπάθεια ν' ἀποδειχθῆ ἡ ἱστορικότης τῆς Ἰνδικῆς ἱεραποστολικῆς δράσεως τοῦ Ἀποστόλου (Χριστιανοὶ τοῦ Θωμᾶ εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Malabar) δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐπιτυχής. Ἡ ἔρευνα τῶν ἀγιολογικῶν κειμένων ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ εὑρεθῆ ἐὰν ὑπάρχη ἱστορικὸς πυρῆν, περιβεβλημένος ὑπὸ μυθωδῶν διηγήσεων, θὰ στηρικθῆ ἀπ' ἐνός μὲν εἰς τὴν σύμπτωσιν ἱστορικῶν εἰδήσεων καὶ ἀρχαιολογικῶν ἢ ἄλλων φιλολογικοῖστορικῶν δεδομένων ἀπ' ἐτέρου δὲ εἰς τὴν διόρασιν τῶν ἱστορικῶν, οἵτινες ἔχουσιν ἐθισθῆ εἰς τοιοῦτου εἶδους ἐργασίας.

Καὶ καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, αἱ περὶ τοῦ Θωμᾶ διηγήσεις ἔχουσιν ἱστορικὸν πυρῆνα (Σάρδεων σ. 7-9). Κατὰ ταῦτα θεωροῦμεν πιθανωτάτην τὴν ἱστορικότητα τῆς μεταβάσεως τοῦ Ἀπ. Θωμᾶ εἰς Ἰνδίας (Βόρ. καὶ Νότ.), ὧν ἡ ὀνομασία πολλὰς παρέχει δυσχερείας εἰς τοὺς ἐρμηνευτάς, ἔνεκα τῆς διαφόρου χρησιμοποίησεως τοῦ ὄρου τούτου (Β. Στεφανίδου, Ἐκκλ. Ἱστορία, σ. 251 καὶ Καρανικόλα σ. 13/7).

Περὶ τῶν ἱεραρχικῶν δεσμῶν τῶν Ἐκκλησιῶν τούτων πρὸς τὴν ἐν Περσίᾳ Ἐκκλησίαν, ἥτοι τῶν σχέσεων ἐξαρτήσεως, οὐδεὶς δύναται νὰ γίνῃ λόγος, ἀφοῦ μάλιστα ἡ Ἐκκλησία τῆς Περσίας δὲν ὀργανώθη ἰσχυρῶς πρὸ τοῦ 410 μ. Χ. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ ταῦτα ὁ Νεστοριανισμὸς εἰσῆλθεν εἰς τὴν Περσίαν καὶ τὴν Μεσοποταμίαν (496-503), ὡς ὀρθῶς ἀναφέρει ὁ Σεβασμιώτατος, διὰ τοῦτο οἱ ἐν Ἰνδίαις Χριστιανοὶ ὑπέστησαν τὴν ἐπίδρασίν των (σελ. 28-29). Τὸ δρόμον τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας πρὸς Ἀνατολὰς ἀνέκοψαν ἀκριβῶς οἱ Νεστοριανοὶ καὶ Μονοφυσίται, εἴτα δὲ ἤλθεν ἡ Μωαμεθανισμὸς νὰ σχηματίσῃ τεῖχος ἀδιαπέραστον, δι' ὃ καὶ εἶναι θαῦμα ὅτι διετηρήθησαν τὰ ὑπολείμματα ταῦτα τῶν Χριστ. Ἐκκλησιῶν. Τὴν πρόοδον τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀνέστειλεν περαιτέρω ἡ διαίρεσις αὐτοῦ, ἡ ὁποία προκαλεῖ καὶ σήμερον τὴν αὐστηρὰν ἐπίκρισιν τῶν νέων χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς, οἱ ὅποιοι ὀρθῶς παρατηροῦσιν εἰς τοὺς ἐκπροσώπους τῆς Οἰκουμενικῆς κινήσεως, ὅτι οἱ Χριστιανοὶ διὰ τῶν διαφόρων καὶ ἀλληλομισουμένων, ἐνίοτε, Ἐκκλησιῶν των διαιροῦσι τὸν λαόν, ὁ ὁποῖος ἦτο ἠνωμένος πρότερον ἐν τῇ εἰδωλολατρείᾳ!

Ἡ ἐφεξῆς διήγησις τῆς Ἱστορίας τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Malabar περιέχει λίαν ὀρθὰς παρατηρήσεις τοῦ συγγραφέως (σελ. 33 ἐξ.): περὶ τῆς ἀπομονώσεως κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Πορτογάλων (1500 π.) τῶν ἐν Ἰνδίας χριστιανῶν, διὰ τῆς ἀποκοπῆς τῆς ἐξαρτήσεώς των ἀπὸ τοῦ Νεστοριανοῦ Ἀρχιεπισκόπου Σελευκείας· Κτηφισῶντος καὶ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἀποκλειστικῆς ἐνεργείας τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν ἱεραποστόλων, «οἱ ὅποιοι ἀντὶ τὰ στραφοῦν ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὴν ἐκχριστιάνισιν τοῦ μὴ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ τῆς χώρας, ἐσκανδαλίζοντο μᾶλλον ἐκ τῶν, ἃς ἐν τῷ μεταξὺ διεπίστωσαν, πεπλανημένων δοξασιῶν τῶν Χριστιανῶν καὶ ἐθεώρουν ὑποχρέωσιν αὐτῶν ὅπως προσελκύσουν ἢ καὶ ἀναγκάσουν τούτους νὰ προσέλθουν εἰς τοὺς κόλπους τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας». Οὕτω ἤρξατο ἡ διαίρεσις τῶν ἐκεῖσε χριστιανῶν, ἐνταθεῖσα ὑπὸ τῶν δολοπλόκων ἱεροεξεταστῶν καὶ τῶν Ἰησοῦιτῶν (σ. 36) καὶ ὑπ' ἄλλων προπαγανδῶν καὶ δὴ καὶ ἐκ προσωπικῶν αἰτιῶν, ἅτινα ὠδήγησαν τοὺς χριστιανούς τοῦ Malabar εἰς σχίσματα (38 ἐξ.) κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνας.

Παρὰ ταῦτα ὀρθῶς ἐξαίρεται τὸ ἄλλο ἔργον τῶν δυτικῶν ἱεραποστόλων τῶν δρασάντων μεταξὺ τῶν ἰθαγενῶν (σ. 34 ἐξ.), καθ' ὃν χρόνον οἱ ἡγέται τῶν ἰθαγενῶν Χριστιανῶν συνεδέθησαν μερικῶς πρὸς τὸν Νεστοριανὸν Πατριάρχην Βαβυλῶνος. Ἀλλ' ἡ Παπικὴ κυριαρχία ἐπὶ τῆς ἐν Malabar Συριακῆς τὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ νεστοριανίζούσης, Ἐκκλησίας (σελ. 55 ἐξ.) ἐπεβλήθη διὰ τῆς Συνόδου τοῦ Diamber (σ. 50-55), ἀκριβῶς ὅπως συνέβη καὶ εἰς τὰς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης, τ. ἔ. διὰ τῆς κρατικῆς ὑποστηρίξεως καὶ μεθόδων, ἃς δικαίως ἐπέκρινον οἱ ἱστορικοὶ (σ. 55) καὶ προὔκάλεσε τὴν κίνησιν τοῦ λεγομένου «κεκλιμένου Σταυροῦ», τ. ἔ. τὴν ἐπανάστασιν κατὰ τῶν Ἰησοῦιτῶν καὶ τῆς Ρώμης.

Τὴν ἐπιρροὴν τῆς Ρώμης διεδέχθη, μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν Πορτογάλων, ἡ ἐπιρροὴ τῶν Ἰακωβιτῶν, ἥτοι τοῦ μονοφυσιτικοῦ Πατριαρχείου Ἀντιοχείας, ἀλλ' ἡ τάσις πρὸς ἀνεξαρτησίαν παρέμεινε παρ' αὐτοῖς ἰσχυρὰ (σ. 72-3). Τοιοῦτοτρόπως ἐσχηματίσθησαν δύο Ἐκκλησῖαι καὶ μετ' ὀλίγον καὶ τρίτη σχισματικὴ, καθ' ὃν χρόνον ἤρξατο δρῶσαι προτεσταντικαὶ προπαγανδαὶ καὶ ἡ Ἀγγλικανικὴ (ὅτε αἱ Ἰνδαὶ εὐρέθησαν ὑπὸ Ἀγγλικὴν ἐπικυριαρχίαν), ἡ ὁποία βοηθήσασα τὴν ἐν Malabar Ἐκκλησίαν ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τῶν νεστοριανικῶν καὶ ρωμαιοκαθολικῶν ἐπιδράσεων, εἰσήγαγεν προτεσταντικὰς ροπὰς, αἰτινες, συντελουσῶν καὶ τῶν προσωπικῶν ἐπιδιώξεων, ὠδήγησαν εἰς τὸ Μαρτομικὸν (ἐκ τοῦ Μάρ. Θωμᾶ Ἀθανασίου) Σχίσμα, ὅπερ «ἔχει ἀναμβισθητήτως προσανατολισθῆ κατὰ τὸ πλεῖστον πρὸς τὸν Προτεσταντισμὸν ἐν τε τῇ δογματικῇ διδασκαλίᾳ, τῇ θεολογικῇ σκέψει καὶ τῇ καθόλου αὐτῆς ὁργανώσει καὶ ζωῇ». Αὕτη εὐρίσκεται «εἰς μυστηριακὴν κοινωνίαν (intercommunio) μετὰ τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἀνεξαρτήτου ἐν Holyar ἐπισκοπῆς» (πιστοὶ 175 χιλ., 3 ἐπισκοπαί, 226 ἐνορίαι

καὶ 1 σεμινάριον). Οἱ Ἰακωβίται ἀπετέλεσαν περιοχὴν 7 ἐπισκοπῶν ὑπαγομένων εἰς τὸν Ἰακωβίτην Πατριάρχην Ἀντιοχείας, ἀλλὰ καὶ ἡ Ἐκκλησία αὕτη διηρέθη.

Ὁ σεβασμιώτατος συγγραφεὺς διαπραγματεύεται ἐπιτυχῶς τὰ κατὰ τὰς περιπετείας τῆς ἀτυχοῦς ταύτης Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία, εὐρεθεῖσα ὑπὸ ξένα πολιτικὰ καθεστῶτα καὶ ἡγέτας, οἵτινες δὲν ἦσαν πάντοτε θεολογικῶς καὶ ἠθικῶς εἰς τὸ ὕψος των, ἀπεχωρίσθη εἰς μικρὰς Ἐκκλησίας, αἵτινες ἐγένοντο λεία τῶν προπαγανδῶν καὶ τῶν προσωπικῶν φιλοδοξιῶν.

Ἡ ἱστορία αὕτη εἶναι λίαν διδακτικὴ, διότι παρέχει νέας ἀποδείξεις περὶ ἑνὸς θεμελιώδους φαινομένου εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἀνατολικοῦ Χριστιανισμοῦ, τοῦ ἐξῆς: Αἱ περιοχαὶ τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, ὅπου ὁ Ἑλληνισμὸς παρέμεινε κυρίως ἀστικὸς καὶ δὲν κατέλαβε τὴν ὑπαιθρον, παρουσίασαν ἐνωρὶς ἀντίδρασιν κατὰ τοῦ Βυζαντίου καὶ ἡ ἀντίδρασις αὕτη ἐστεγάσθη εἰς τὴν αἴρεσιν. Τρία ὑπῆρξαν τὰ σπουδαῖα ἐπακόλουθα τῆς ἐνισχύσεως τῆς ἀποξενώσεως ταύτης τῶν ἰθαγενῶν πληθυσμῶν ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου—ἐκπὸς βεβαίως τῆς ἀδυναμίας ἐνότητος τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας: Πρῶτον ἡ προσπάθεια τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων νὰ συμβιβάσωσι τὴν ἀναγκαίαν διὰ τὸ κράτος ἐνότητα ὡς καὶ τὴν ἀκεραιότητα τῆς αὐτοκρατορίας πρὸς τὴν δυσχερέστατα δυναμένην νὰ συμβιβασθῇ πρὸς ταύτην ἐνότητα ἐν τῇ Ὁρθοδοξίᾳ τοῦ δόγματος τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Αἱ συμβιβαστικαὶ προσπάθειαι τῆς Αὐτοκρατορίας, αἱ ἐκδηλωθεῖσαι τόσον ἐμφανῶς ἀπὸ τοῦ Ζήνωνος μέχρι τοῦ Κωνσταντίνου Δ' τοῦ Πωγωνάτου (482 - 650), κατέληξαν εἰς διπλὴν ἦταν τῆς αὐτοκρατορικῆς πολιτικῆς: πολιτικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν, παρὰ τὴν ἐνίσχυσιν πατριαρχῶν τινῶν κατανοούντων, ἐνίοτε ἐκ λόγων τοπικῶν (π. χ. τοῦ Σύρου Σεργίου), τὴν ἀγωνιώδη προσπάθειαν διαφυλάξεως τῆς ἀκεραιότητος καὶ ἐνότητος τῆς αὐτοκρατορίας διὰ τῆς ἀποτελεσματικῆς ἀμύνης τῶν ἀκραιῶν νευραλγικῶν καὶ πολυτίμων διὰ τὸ κράτος ἀνατολικῶν περιοχῶν τῆς Συρίας - Παλαιστίνης καὶ τῆς Αἰγύπτου.

Ἡ ἐνίσχυσις τῆς ἐνότητος διὰ τῆς πίστεως ἀπετέλει πολιτικὴν παραγνωρίζουσαν τὸ γεγονός, ὅτι ἐν τοῖς ζητήμασι τῆς πίστεως ἡ ἐν τῇ Ὁρθοδοξίᾳ ἐνότης τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἀπετέλει τὴν βάσιν ὑπάρξεως αὐτῆς.

Τ' ἀποτελέσματα τῆς συμβιβαστικῆς πολιτικῆς, τῆς εἰς βάρος τῆς ἐν τῇ Ὁρθοδοξίᾳ ἐνότητος τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐκδηλουμένης, ὑπῆρξαν ἐντελῶς προσωρινά, διότι τελικῶς οἱ αἵρετικοὶ ἰθαγενεῖς ἤνοιξαν τὰς πύλας τῶν χωρῶν των εἰς τοὺς Ἀραβας καὶ κατ' ἀκολουθίαν αἱ ἐπαρχίαι ἀπωλέσθησαν διὰ τὴν αὐτοκρατορίαν (636-42 μ. Χ.). Μετ' ὀλίγα ἔτη τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἠναγκάσθη ν' ἀποδεχθῇ εἰς τὴν ΣΤ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον (680 μ. Χ.) τὴν διδασκαλίαν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἀπετέλει τὴν λογικὴν συνέχειαν τῶν δογματικῶν ἀποφάσεων τῶν Οἰκουμ. Συνόδων Α'

Β' καὶ Γ'. Τοῦτο οὐδὲν ἄλλο ἐσήμαινεν ἢ ἦταν τῆς ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς καὶ θριάμβου τῆς Ἀρχαίας Καθολικῆς Ἐκκλησίας.

Τὸ δεύτερον ἐπακόλουθον ἦτο ὅτι ἡ ὁρμὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Χριστιανισμοῦ πρὸς περαιτέρω διάδοσιν εἰς τὴν Ἄπω Ἀνατολήν, ἣ ὁποία εἶχεν ἤδη ὑποστῆ πρώτην σπουδαίαν κάμψιν κατὰ τοὺς προηγουμένους αἰῶνας, ἐκ τοῦ Γνωστικισμοῦ, Μαρκιωνιτισμοῦ καὶ Μανιχαϊσμοῦ καὶ Ἀρειανισμοῦ, δι' ὧν περιεπλάκη εἰς ἐσωτερικούς ἀγῶνας ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία, ὑπέστη νέαν μεγίστην τοιαύτην, συμπληρωθεῖσαν εἰτα διὰ τῆς ἀποφράξεως, ὑπὸ τοῦ Ἰσλάμ, τῶν ὁδῶν, δι' ὧν θὰ ἔδει ἀναγκάως νὰ διέλθῃ ἵνα πραγματοποιήσῃ τὴν παγκόσμιον πρὸς ἀνατολὰς Ἱεραποστολήν. Οὕτω περιορίσθη εἰς τὴν Δύσιν, ὅπου αἱ ὁδοὶ παρέμειναν πάντοτε ἀνοικταί, χάρις εἰς τὴν πολιτιστικὴν οἰκουμενικὴν ἑλληνορωμαϊκὴν ἐνότητα.

Ἀναμφιβόλως ὁ Χριστιανισμὸς ὡς ἡ πνευματικωτάτη οἰκουμενικὴ θρησκεία θὰ συνήντα ἀπείρως περισσοτέρας δυσχερείας διὰ νὰ καταστῆ κτῆμα τῶν πολιτιστικῶς εἰς κατωτέραν βαθμίδα εὐρισκομένων Ἀνατολικῶν λαῶν.

Τὸ τρίτον ἐπακόλουθον τῶν μεγάλων τούτων μεταβολῶν ἦτο ὅτι Καθολικαί τινες Ἐκκλησίαι, κείμεναι ὀπισθεν τοῦ παραπετάσματος, ὅπερ ἀνήγειραν αἱ αἰρέσεις τοῦ Νεστοριανισμοῦ καὶ τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ εὐρέθησαν σχεδὸν ἀκουσίως ἐντὸς τῆς σφαίρας ἐπιρροῆς τῶν εἰρημένων αἱρέσεων τῆς Συρίας καὶ Αἰγύπτου καὶ οὐχὶ τῶν μειοψηφιῶν τῶν Ὀρθοδόξων, οἵτινες ὑπὸ τὴν ἀραβικὴν κατοχὴν εὐρίσκοντο εἰς μειονεκτικωτέραν θέσιν ἢ οἱ αἱρετικοὶ Ἰθαγενεῖς. Ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία καὶ ἡ Θεολογία τῆς οὐδεμίαν ἠδύνατο νὰ ἀσκῶσιν ἐπιρροὴν μετὰ τὴν ΣΤ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον (680), ὅτε ἔληξε τὸ χριστολογικὸν ζήτημα, ὅπερ σαφῶς ἔθεσεν ὁ Ἀπολινάριος (360 μ. Χ.). Ἐξέλιπον συνεπεία τούτου παρ' αὐτοῖς ἡ θεολογικὴ μόρφωσις καὶ ἡ ἰσχυρὰ θεολογικὴ συνείδησις, ὡς καὶ ἡ συνείδησις τῆς ἐνότητος, ἣ ὁποία φυσικῶς ἀπέβη χαλαρὰ παρὰ πολλοῖς τῶν Χριστιανῶν. Τὰ γεγονότα λοιπὸν τὰ διαπιστούμενα ὑπὸ τοῦ σεβ. Συγγραφέως 1ον) ὅτι ἀπορρίπτουν τὴν Δ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον ἐκ παραδόσεως, ἀλλὰ καταδικάζουσι τὸν Εὐτυχή καὶ 2ον) ὅτι ὑπέστησαν τόσας κατατμήσεις καὶ ἐξ ὑπερισχυασῶν προσωπικοτήτων καὶ ἐν τισὶ τῆς τοπικῆς παραδόσεως οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ προσωπικῶν διενέξεων, εἶναι εὐεξήγητα. Ἐντεῦθεν ἴσως ἐρμηνεύεται τὸ γεγονός ὅτι δύνανται τινες σήμερον νὰ δέχωνται τὸ «Θεοτόκος» κ.λ.π., ἀλλὰ νὰ μὴ δέχωνται τὴν Δ' Οἰκουμενικὴν!

Ἐντεῦθεν ἐρμηνεύεται ὡσαύτως διατὶ δὲν εἶναι συνειδητὸν παρ' αὐτοῖς, ὅτι ὁ δεχόμενος τὴν Α' καὶ Β' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον εἶναι ὑποχρεωμένος ἐκ λόγων συνεπείας νὰ δεχθῆ τὴν Γ', Δ', Ε', ΣΤ' καὶ Ζ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, αἵτινες καὶ διεσάφησαν κυρίως τὸ Χριστολογικὸν δόγμα. Ἡ ἀλήθεια τῆς βαρυσημάντου ταύτης διαπιστώσεως προκύπτει ἐκ τοῦ πολὺ

γνωστοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν ἔχει τὸ σύμβολον τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, τὸ ὁποῖον δὲν παρέστη ἀνάγκη νὰ ἀναθεωρήσῃ καὶ νὰ συμπληρώσῃ αἱ ἐπόμενα Οἰκ. Σύνοδοι. Αἱ συμπληρώσεις τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Malabar (σ. 90), φρονῶ, ὅτι εἶναι διασαφήσεις καὶ οὐχὶ κακῆ μετάφρασις.

Κατ' οὐσίαν αἱ εἰρημένα Ἐκκλησιαί ἐσταμάτησαν περίπου εἰς τοὺς χρόνους τῆς Γ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, μὴ παρακολουθήσασαι τὴν θεολογικὴν ἀνάπτυξιν τὴν συντελεσθεῖσαν ἐν τῷ Χριστολογικῷ δόγματι, διὰ τῆς ἀποδοχῆς τῆς πραγματικῆς ἐνότητος τοῦ προσώπου τοῦ ἱ. Χριστοῦ διὰ τῆς λύσεως τοῦ προβλήματος τῆς σχέσεως τῶν δύο φύσεων («δύο φύσεις εἰς ἓν πρόσωπον») καὶ θελήσεων καὶ ἐνεργειῶν¹ κατὰ τὰς ἐπομένας Συνόδους. Τοῦτο συνέβη διότι ἐκ λόγων ἐθνοφυλετικῶν καὶ πολιτικῶν ἀπομακρύνθησαν τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς Καθολικῆς τοῦ Ἐκκλησίας. Διατηροῦσιν ὅμως, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Σεβ., «εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς πίστεως, εἰς τὴν λατρείαν, εἰς τὴν ὁργάνωσιν καὶ εἰς τὴν καθόλου ἐξωτερικὴν ἐμφάνισιν καὶ ζωὴν πολὺτιμα στοιχεῖα τῆς Ἀρχαίας Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας παρὰ τὰς λοιπὰς πολλὰς ἄλλ' οὐχὶ οὐσιώδεις διαφορὰς» (σελ. 89 - 90). Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι μεταξὺ τῶν Ἀγίων των τιμῶνται καὶ οἱ αἱρετικοὶ Διόσκορος, Σεβήρος, Ἰάκωβος Βαραδαῖος καὶ ὁ Βαρσουμᾶς (πρβ. Στεφανίδου, Ἐκκλ. Ἱστορία σ. 202 ἐξ., 208, 219). Τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ παρὰ τοῖς Κόπταις καὶ Αἰθίοφι καὶ ἀποτελεῖ σπουδαῖον ἐμπόδιον διὰ τὴν ἀποδοχὴν τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου.

Συμφωνοῦντες μετὰ τοῦ σεβασμιωτάτου συγγραφέως, ὅτι διὰ νὰ ἐρημνεύσωμεν πῶς ἀπετελέσθη ἡ Ἐκκλησία αὕτη καὶ διὰ νὰ κατανοήσωμεν τὴν ἐνεστώσαν κατάστασιν δὲν ἀρκεῖ ἡ θεωρητικὴ αὕτη μελέτη, ἀλλὰ δέον «ν' ἀποδοθῇ ἡ προσήκουσα σημασία εἰς τὴν ψυχολογίαν αὐτῆς, ὡς ἱστορικοῦ καὶ κοινωνικοῦ φαινομένου», παρατηροῦμεν, ὅτι ἐπιβάλλεται ἡ συνέχισις τῆς μελέτης τῆς ἱστορίας τῶν Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν.

Κλείοντες τὴν παροῦσαν βιβλιοκρισίαν φρονοῦμεν, ὅτι ὀρθῶς ἔπραξεν ὁ σεβασμιώτατος μελετητὴς διαπραγματευθεὶς τὸ θέμα τοῦτο, διότι ἡ Μεγάλη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία πρέπει νὰ ἔχη ἀκριβῆ γνῶσιν τῶν προβλημάτων, ἅτινα ὀφείλει ν' ἀντιμετωπίσῃ ἢ ὅλη Ὁρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλη-

1. Δὲν ἀρκεῖ λοιπὸν τὸ ὅτι δέχονται τὴν διδασκαλίαν, ὅτι ὁ ἱ. Χριστὸς εἶναι «τέλειος Θεὸς καὶ τέλειος ἄνθρωπος», ἀλλ' ὀφείλουσιν, ἐὰν θέλωσι νὰ εἶναι συνεπεις πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῶν τριῶν πρώτων Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τὴν ἱστορικότητα τοῦ πραγματικῶς ἐνιαίου θεανδρικοῦ προσώπου τοῦ ἱ. Χριστοῦ, ὡς ἐνεφανίσθη ἐπὶ τῆς γῆς (ἢ ἱστορικότης αὕτη θεμελιῖ τὴν ἱστορικότητα τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς ἀπαραίτητον αὐτοῦ βάσιν), ν' ἀποδεχθῶσι καὶ τὴν Δ' Οἰκ. Ὁ ὅρος λοιπὸν Ὁρθόδοξία, ὃν χρησιμοποιοῦσιν, ὡς καὶ ὁ ὅρος «ἐλάσσονες Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησιαί» (Καρανικόλα, σ. 62) δὲν προσήκει εἰς τὰς Ἐκκλησίας ταύτας, ἐφ' ὅσον δὲν δέχονται τὰς 7 Οἰκ. Συνόδους.

σία ἐν τῇ συνειδητοποιήσει τῆς ἀνάγκης, ὅπως ἀναλάβῃ, ἀφοῦ προετοιμασθῇ, τὸν ἀγῶνα ἀνασυνδέσεως πρὸς τὰς πρεσβυγενεῖς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς πρὸς διαφώτισιν αὐτῶν, ὅτι τὸ ἴδιον αὐτῶν συμφέρον εἶναι νὰ ἀποτελέσωσι αὐτοτελῆ μέλη τῆς Μιᾶς καὶ Ἀγίας Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, ἀποδεχόμενοι τὰς λοιπὰς Οἰκουμενικὰς Συνόδους, διὰ λόγους συνεπειᾶς καὶ ὄχι ἀπλῶς δογματικούς. Ἐὰν παραμείνωσιν εἰς τὴν σημερινήν των κατὰ τμησιν, θὰ ἐξοντωθῶσιν ἀπὸ τὰς Ρωμαιοκαθολικὰς προπαγάνδας, ἃν καὶ δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται ὅτι καὶ οἱ Ἰνδουῖστοι ἤρχισαν ἐκστρατεῖαν ἐπιστροφῆς τῶν μελῶν των εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν! Ἡ εἰλικρινὴς εὐχὴ τῶν Ὀρθοδόξων εἶναι νὰ ἀρχίσωσι ταχέως θεολογικαὶ διασκέψεις μεταξὺ ἐκπροσώπων τῆς ἡμετέρας Ἀγίας Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐκπροσώπων τῶν Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν, οἵτινες ἀπεσπᾶσθησαν διὰ ψυχολογικούς καὶ ἱστορικοεθνικούς λόγους πρὸ 1500 ἐτῶν ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν. Οἱ οἰωνοὶ δὲν εἶναι κακοὶ διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐντολῆς τοῦ Κυρίου «ἵνα πάντες ἓν ᾦσιν».

Καθηγητῆς Γ. Ι. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ

Jean-Baptiste Massillon: «Sur le petit nombre des élus», ἀπερὶ τοῦ μικροῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐκλεκτῶν». Λόγος ἐξελληνισθεὶς καὶ σχολιασθεὶς ὑπὸ Νικ. Κ. Καψῆ. Ἐν Ἀθήναις. Σελ. 122.

Ὁ ἔξοχος οὗτος λόγος τοῦ διασήμου γάλλου ἐκκλησ. ρήτορος παρουσιάζεται ὑπὸ τοῦ θεολόγου κ. Καψῆ ὡς ὁ ὑπ' ἀριθ. 1 μιᾶς νέας σειρᾶς φερούσης τὴν ἐπιγραφὴν «Ἐξελληνιστὸς ρητορικῶν ἀριστουργημάτων».

Ὁμολογουμένως εἶναι ἄξιος συγχαρητηρίων ὁ κ. Κ. διότι ἀνέλαβε τὸ σπουδαῖον ἔργον τῆς ἐξελληνίσεως καὶ οὐχὶ ἀπλῶς μεταφράσεως τοῦ θαυμασίου λόγου ἐνὸς τῶν τριῶν μεγάλων γάλλων ἐκκλ. ρητόρων τοῦ 17' καὶ 18' αἰῶνος (Bossuet 1627—1704, Bourdaloue, 1633—1704) τοῦ Jean-Baptiste Massillon (1663—1743) μετέπειτα ἐπισκόπου Clermont. Πράγματι δὲ ἡ ὡς ἄνω ἀναφερομένη ὁμιλία ἀποτελεῖ ἄριστον ὑπόδειγμα ρητορικῆς, ἡ ὁποία συνδυάζει τὸ κάλλος τοῦ ὕφους πρὸς τὸ βάθος τῆς σκέψεως. Τὸ περιεχόμενον τοῦ λόγου ἀφορᾷ εἰς θέμα σπουδαῖον τῆς μεγάλης τεσσαρακοστῆς, καθ' ἣν ἡ Ἐκκλησία καλεῖ τοὺς πιστοὺς πρὸς προπαρασκευὴν εἰς μετάνοιαν ἵνα ἐπιτύχωσι τὴν σωτηρίαν, ἡ ὁποία ὅμως ἐπιφυλάσσεται εἰς ὀλίγους εὐτυχεῖς ἐκλεκτοὺς τοῦ Κυρίου. Ὁ Βολταῖρος παρετήρησεν ἤδη πρὸ πολλοῦ, ὅτι παρόμοια ἀριστουργήματα εἰσὶ σπανιώτατα. Ἄλλ' ὁ λόγος τοῦ Massillon ἀπαγγελθεὶς καὶ ἐνώπιον τοῦ μεγαλοπρεποῦς βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου τοῦ 14' προὐκάλεσε βαθεῖαν συγκίνησιν εἰς πάντας, διὸ καὶ μνημονεύεται, ὅτι «ἡ ἐπὶ τοὺς ἀκροατὰς σωτήριος ἐπίδρασις τοῦ ἀριστοτεχνικοῦ λόγου ὑπῆρξε παμμεγίστη καὶ ἀμύπητος. Οἱ ἐκ τῆς ἀκροάσεως αὐτοῦ ἐπιστραφέντες εἰς Χριστὸν καὶ σωθέντες». Ὅ,τι ἐπιδρᾷ ἐκ τῶν λόγων

τοῦ Massillon δὲν ἦτο μόνον τὸ κάλλος, τοῦ λόγου καὶ ἡ ἡθοποιεῖα ἀλλὰ καὶ ἡ δύναμις τῆς παραστάσεως ὡς καὶ ὁ συναισθηματικὸς τόνος, ὁ ὁποῖος ἀπετυποῦτο εἰς τὴν πλοκὴν τοῦ λόγου καὶ τὴν χρῆσιν τῶν καταλλήλων λέξεων. Ὅθεν δικαίως ἐξαίρεται τὸ γραφέν, ὅτι «εἶναι ἀδύνατον ν' ἀναγνώσῃ τις τοὺς λόγους τοῦ Massillon χωρὶς νὰ γίνῃ καλύτερος».

Ὁ κ. Κ. προτάσσει πρόλογον (σελ. 5) λίαν διαφωτιστικὸν περὶ τῆς ἐργασίας ταύτης, ἐν ᾧ λέγει: ὅτι ἐπιζητῶν τὴν ὠφέλειαν τῶν ἀναγνωστῶν θηρεύει πανταχοῦ τὴν σαφήνειαν, ὑπὲρ ἧς θυσιάζει πολλαχοῦ οὐ μόνον τὴν καλλιτέπειαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν αὐστηρὰν γραμματικὴν καὶ συντακτικὴν ὀρθότητα, συμμορφωθεὶς ἐν τούτῳ πρὸς τὴν συνήθειαν, «παρ' ἧ εἶνε» κατὰ Ρωμαῖον λυρικόν, «ἡ κρίσις καὶ ἡ ἐξουσία καὶ ὁ κανὼν τοῦ λέγειν». Εἶτα παραθέτει 1) βιογραφίαν τοῦ Massillon ἐκ σελ. 37 (11-47) ἀποτελοῦσαν ἐν ταύτῳ λαμπρὰν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ τὸ ἔργον τοῦ μεγάλου ρήτορος, καὶ 2) εἰσαγωγὴν εἰς τὸν ἐξελληνισθέντα λόγον, στηριχθέντα εἰς τὸ Λουκ. δ', 27, καίτοι τὸ χωρίον τοῦτο ἦτο ἀπρόσφορον. Ἄλλ' οἱ Γάλλοι εἶχον τὴν συνήθειαν νὰ χρησιμοποιοῦσιν ὡς ρητὸν τοῦ λόγου τῶν φράσιν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς ἡμέρας.

Τὸ κείμενον τοῦ λόγου παρουσιάζει πραγματικὴν ἐξελλήνισιν, ἀλλ' ἡ κατανόησις του ἀπῆται διὰ τὸν ἀναγνώστην καὶ τὴν εἰδικὴν ἀκὸμη διαφώτισιν. Τὴν ἀνάγκην ταύτην ἔρχεται νὰ θεραπεύσῃ ὁ κ. Κ. διὰ τοῦ πλουσιωτάτου ὑπομνήματος, μαρτυροῦντος πλουσίαν γνῶσιν τῆς Ἀγ. Γραφῆς καὶ θεολογικὴν καὶ κοινωνικὴν σκέψιν, εἰ καὶ θὰ ἠδύνατό τις νὰ παρατηρήσῃ ὅτι βοηθήματά τινα χρησιμοποιοῦμενα ὑπ' αὐτοῦ εἶναι ἀπηρχειωμένα.

Ἄναμφιβόλως ὁμοῦς πρόκειται περὶ ἐπιτυχοῦς καθόλου ἐργασίας ἀξίας νὰ τύχῃ εὐρείας ὑποστηρίξεως.

ΓΕΡ. I. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ

D j. Stricevic, L'église paléobyzantine près de Lursumlija, Recueil (Sbornik) des travaux de l'Acad. Serba des Sc. XXVI.—Inst. d'Ét. Byzantines, No 2 (1953), 179 - 198 (σερβιστὶ μετὰ γαλλικῆς περιλήψεως).

Τὰ ἔρεπια μονοκλίτου τρικόγχου ξυλοστέγου ἐκκλησίας παρὰ τὴν Κουρσοῦμιλιαν τῆς Γιουγκοσλαβίας, τέως θεωρούμενα ὅτι ἀνήκουν εἰς μονὴν τῆς Θεοτόκου κτισθεῖσαν παρὰ τοῦ Στεφάνου Νεμέανια (12ον αἰ.), χρονολογοῦνται ἤδη βασίμως εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὁ δὲ τύπος παραλληλίζεταί πρὸς τὴν ὁμοίου τύπου Ἐκκλησίαν Ε τοῦ Τσαρίτσινγραδ. Αἱ πλάγια ἡμικυλινδρικοὶ ἐξέδρα ἐξηγοῦνται ὡς νεκρικοῦ προορισμοῦ, ἐνεκα εὐρεθέντος τάφου ὁμοίως καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Τσαρίτσινγραδ. Ἡ καταγωγὴ ὁμοῦς τοῦ τύπου τοῦ μανσωλείου τοῦ Brestovik—μὲ δύο ἐξέδρας ἐκατέρωθεν ὑπαίθρου τετραπλεύρου χώρου (trichora discopetra) (εἰκ. 11) — καὶ ἡ ἀναγωγὴ του εἰς τὴν ἀπλὴν νεκρικὴν ἐξέδραν μὲ κατάληξιν

τέλος τὸν τύπον τῆς τρικόγχου τρουλλωτῆς ἐκκλησίας εἶναι πολὺ σχηματική. Ἀλλὰ καὶ ἄλλως ὁ τύπος τῆς τρικόγχου τρουλλωτῆς ἐκκλησίας δὲν προέρχεται ἐκ μιᾶς μόνον γραμμῆς ἐξελίξεως. Ὡς πρὸς τὰς πλαγίας νεκρικός ἐξέδρας σημειῶναι τὸ παράδειγμα τῆς βασιλικῆς Δ τῆς Νέας Ἀγχιάλου, ὅπου ὁμως αἱ ἐξέδραι εἶναι ὀρθογωνίου κατόψεως, ἀλλὰ μεγαλοπρεπέστεραι, χωριζόμεναι ἀπὸ τοῦ κυρίως ναοῦ διὰ τριβήλου (Γ. Σωτηρίου, Ἐν Πρακτ. Ἀρχ. Ἐταιρ. 1935, κε', πίν. 1, αὐτ. 1936, 57 κε' πίν. Α, τοῦ αὐτοῦ. Χριστιν. καὶ Βυζ. Ἀρχαιολογία 1,298, εἰκ. 109). Ὁμοίου προορισμοῦ φαίνεται νὰ ἦσαν καὶ οἱ πλάγιοι ὀρθογώνιοι χώροι τῆς βασιλικῆς τῆς Ἰβανιανῆς (Βουλγαρία), (εἰκ. 2c). Βεβαίως οὐδεὶς δύναται νὰ διανοηθῆ — κατ' ἀναλογίαν — ὅτι ἀπὸ τοῦ τύπου τῆς βασιλικῆς Δ τῆς Νέας Ἀγχιάλου καὶ τοῦ τύπου τῆς Ἰβανιανῆς προῆλθεν ὁ τύπος τῆς σταυρικῆς τρουλλωτῆς Ἐκκλησίας.

Δ. Ι. Π.

D. Sergejsvski, Altchristliche Basilika in Klobuk, Glashik Zemaljskog Muzeja u Sarajevu (1954) 189 - 210 (μετὰ γερμανικῆς περιλήψεως).

Δημοσιεύεται παλαιοχριστιανικὴ μονόκλιτος βασιλική, εὑρεθεῖσα εἰς Clobuk παρὰ τὸ Σεράγιεβον τῆς Βοσνίας καὶ χρονολογουμένη παρὰ τοῦ σ. εἰς τὸν 5ον αἰ. Ἀψὶς ἡμικυλινδρική, κατὰ μῆκος τῆς Β πλευρᾶς πρόκτισμα, διηρημένον εἰς δύο: τὸ πρὸς Α ἦτο νεκρικός θάλαμος, τὸ πρὸς Δ ἐχρησίμευεν ὡς βαπτιστήριον (ἢ κολυμβήθρα κτιστὴ ἐσωτερικῶς τετράφυλλος καὶ ἐξωτερικῶς ὠοειδής). Ἐντὸς τοῦ βήματος ἀριστερὰ κτιστὸν βᾶθρον νομίζω ὅτι δύναται νὰ ἐξηγηθῆ ὡς τράπεζα προθέσεως.

Δ. Ι. Π.

Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft herausgegeben von O. Eissfeldt und J. Hempel. 68 Band. 1956. Heft 1/3. Περιεχόμενα: I. Hesse, Amos 54 6 E. North, Critical analysis of the B. of Haggai. — J. Stamm, Neuere Arbeiten zum Immanuel - Problem. — G. Bertram, Der religionsgeschichtlicher Hintergrund der «Ernöhung» in der Sehtuaginta. — S. Mowinkel, Marginalien

zur Hebr. Metrik. — *G. Zunz, Der Antinoe-Papyrus der Proverbia und das Prophetologion.* — Βιβλιογραφικὰ σημειώματα.

Irénikon. Ἐξεδόθη τὸ τρίτον τεῦχος τοῦ 1956. Περιεχόμενα: *W. Alexeev, L'eglise Orthodoxe Russe sous l'occupation allemande 1941-4.* — *D. Lanne, Paul et l'histoire du salut.* — *Chronique religieuse, Notes et documents, Bibliographies. Notices bibliographiques.*

Π. Ι. Μ.

Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ἐπετηρὶς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς 1954-1955. Σελ. 317. Σχ. 80. Ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν, τιμῶσα τὸν τελευταίον σανατα τῆ 25 Ἰανουαρίου 1956 διαπρεπῆ καθηγητὴν αὐτῆς ἀείμνηστον Γρηγόριον Παπαμιχαήλ, ἀφιέρωσεν αὐτῷ τὸν παρόντα τόμον τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδος τῆς. Ἐφ' ᾧ καὶ ἐν ἀρχῇ παρατίθενται σύντομος σκιαγραφία τοῦ μεταστάντος μετ' ἐπιβωμίου ὑπὸ τοῦ κοσμητοροῦ τῆς Σχολῆς καθηγητοῦ Λ. Φιλιππίδου, οἱ ἐκφωνηθέντες λόγοι ὑπὸ τῶν καθηγητῶν Δ. Μπαλάνου καὶ Π. Τρεμπέλα καὶ τοῦ τροφίμου τῆς Σχολῆς μητροπολίτου Σισανίου καὶ Σιατίστης Ἰακώβου, τὸ ψήφισμα τῆς Σχολῆς καὶ αἱ λοιπαὶ ὕσταται τιμαὶ (σελ. α' - ιθ'). Ἐν συνεχείᾳ δημοσιεύονται αἱ ἐπόμεναι ἐπιστημονικαὶ μελέται τῶν καθηγητῶν τῆς Σχολῆς: *Β. Βέλλα*: Ἡ γένεσις χωρίων τινῶν τῶν *Ο'* (σ. 10-17), *Π. Τρεμπέλα*: Ἡ συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ ἐν τῇ ἐκλογῇ τῶν ἐπισκόπων (σ. 21-43), *Ἰ. Καρμίρη*: Διορθώσεις καὶ προσθαφαιρέσεις τοῦ Μελετίου Συρίγου ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ὁμολογίᾳ τοῦ Πέτρου Μογίλα (σ. 47-80), *Π. Μπρατσιώτου*: Ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ (σ. 83-98), *Κ. Μπόνη*: Αἱ Πατρολογικαὶ σπουδαὶ ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν (1945 — 1955) καὶ αἱ τάσεις τῆς Ὁρθοδόξου Ἑλληνικῆς Θεολογίας (σ. 101-111), *Β. Ἰωαννίδου*: Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Καινῆς Διαθήκης (σ. 115-168), *Α. Φυτράκη*: Αἱ ἀντιδράσεις κατὰ τῆς τιμῆς

τῶν Ἀγίων ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ καὶ τὰ αἷτια αὐτῶν (σ. 171-215), *Γ. Κοινδάρη*: Νέαι ἔρευναι πρὸς λύσιν τῶν προβλημάτων τῶν πηγῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος τοῦ ἀρχικοῦ Χριστιανισμοῦ (34—156 μ. Χ., σ. 219-295) καὶ *Α. Φιλιππίδου*: Ἀγιογραφικὴ θεμελίωσις τῆς Χριστιανικῆς Ἱεραποστολῆς (σ. 299-315).

I. N. KARMIRHS

Ἀρχιμ. Αἰμιλιανοῦ Τσακοπούλου, Περιγραφικὸς Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Οἴκου μενικοῦ Πατριαρχείου. Κωνσταντινούπολις (ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου) 1956, τ. Β', σ. 176. Σχ. 80.

Μετὰ χαρᾶς χαιρετίζομεν τὴν ἔκδοσιν ὑπὸ τοῦ Ἀρχιμ. Αἰμ. Τσακοπούλου καὶ τοῦ μετὰ χεῖρας δευτέρου τόμου τοῦ Καταλόγου τῶν χειρογράφων τοῦ Οἴκου μενικοῦ Πατριαρχείου, ὅστις περιλαμβάνει τὰ χειρόγραφα τῆς ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος Χάλκης, κατ' ἀνατύπωσιν ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ περιοδικοῦ «Ὁρθοδοξία». Πρόκειται περὶ χειρογράφων περιεχόντων κατὰ τὸ πλεῖστον Λειτουργικὰ βιβλία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, οἷον Εὐαγγέλιον, Πραξαπόστολον, Ψαλτήριον, Τριώδιον, Παρακλητικὴν, Εὐχολόγιον, Μηναιὰ, Συναξάρια κ.τ.λ., ἔπειτα ὁμοίως καὶ λόγους καὶ ὁμιλίας καὶ ἄλλα ἔργα ἱερῶν τῆς Ἐκκλησίας Πατέρων, οἷον τοῦ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Γρηγορίου Θεολόγου, Μεγάλου Βασιλείου, Θεοδοωρήτου Κύρου, Ἰωάννου Δα-

μασκηνοῦ, Εὐφραῖμ τοῦ Σύρου, Ἡσυχίου Ἱεροσολύμων, Ἰωάννου Σχολαστικοῦ, Θεοδώρου Στουδίτου, Γρηγορίου Παλαμᾶ καὶ ἄλλων. Ὡς γνωστόν, τῷ 1953 ἐκυκλοφόρησε, κατ' ἀνατύπωσιν ἐκ τῆς «Ὁρθοδοξίας», ὁ πρῶτος τόμος τοῦ Καταλόγου τῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, περιλαμβάνων τὰ χειρόγραφα τῆς ἱερᾶς Μονῆς Παναγίας Καμαριωτίσσης. Ἦδη δὲ συνεχίζεται δημοσιευόμενος τμηματικῶς ἐν τῇ «Ὁρθοδοξίᾳ» ὁ τρίτος τόμος, περιέχων τὰ χειρόγραφα τῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἱ. Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης. Πρὸς τούτοις ὁ σ. ἀγγέλλει, ὅτι καταρτίζει καὶ τοὺς δύο τελευταίους τόμους τοῦ Περιγραφικοῦ του Καταλόγου, ἕξ ὧν ὁ μὲν τέταρτος θὰ περιλάβῃ τὰ χειρόγραφα τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης, ὁ δὲ πέμπτος τὰ χειρόγραφα διαφόρων ἄλλων ἱερῶν μονῶν καὶ ναῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Συγχαίροντες τὸν πανοσιολογιώτατον σ. διὰ τὸ πολῦτιμον καὶ κοπιῶδες τοῦτο ἔργον του, εὐχόμεθα ταχεῖαν δλοκλήρωσιν αὐτοῦ.

I. N. KAPMIPHS

The Greek Orthodox Theological Review (Vol. II, No 1, Easter issue, 1956). Μετὰ πολλῆς χαρᾶς ὁ θεολογικὸς κόσμος ὑπεδέχθη τὴν

συνέχισιν τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἀξιολόγου τούτου ἀγγλοφώνου περιοδικοῦ τῆς ἐν Brookline Mas. Ὁρθοδόξου Θεολογικῆς Σχολῆς, τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Β. καὶ Ν. Ἀμερικῆς, οὗτινος ἐκυκλοφόρησε τὸ πρῶτον τεῦχος τοῦ δευτέρου τόμου. Ἐν αὐτῷ περιλαμβάνονται αἱ ἐπόμεναι μελέται : Τοῦ Θεοφιλ. Ἐπισκόπου Ἐλαίας Ἀθηναγόρου, *Beyond the Cross καὶ Orthodox Witness* (σ. 7-12), *Ε. Στεφάνου*, *An Orthodox approach to christian philosophy* (σ. 13-26). *G. Florovsky*, *Eschatology in the patristic age* (an introduction, (σ. 27-40). *Γ. Παπαδοπούλου*, *The revelatory character of the New Testament and Holy Tradition in the Orthodox Church* (σ. 41-55). *Ι. Ῥωμανίδου*, *Orthodox Ecclesiology according to Alexis Khomiakov* (σ. 57-73), *Σ. Χάρακα*, *A. N. Tsirintanis on the present age* (σ. 75-82). *Ι. Παπαδόπουλου*, *Philosophical and metaphysical basis of Icon veneration in the Eastern Orthodox Church* (σ. 83-89). *Α. Δούκα*, *The technique of Byzantine Icon-Painting* (σ. 91-97). Ἀκολουθεῖ βιβλιοκριτικὸν καὶ βιβλιογραφικὸν δελτίον (σ. 99-119) μετὰ χρονικοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς καὶ τοῦ Β' Πατρολογικοῦ συνεδρίου ἐν Ὁξφόρδῃ (σ. 121-127).

I. N. KAPMIPHS